

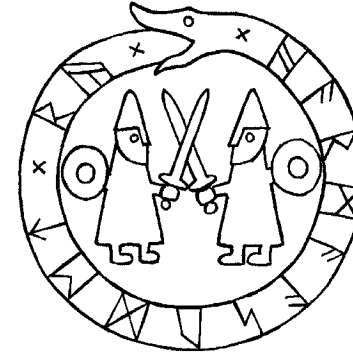

2 • 2004

Harmaasusien Airut

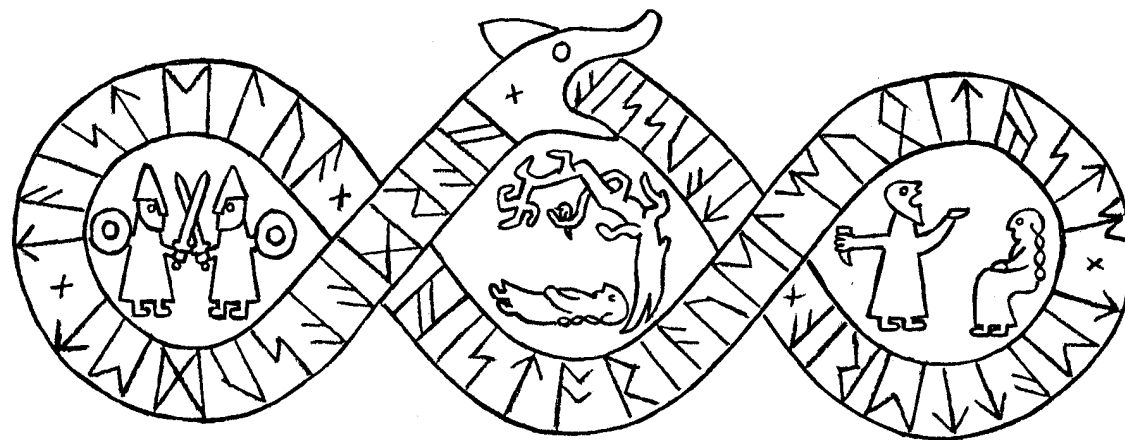
Teemana uskonto

SISÄLLYS

- 04 PÄÄKIRJOITUS
- 05 POHJOLAN USKOMUSPERINNE
- 12 RIKOS, TUOMIO, RANGAISTUS – OIKEUSAJATTELUN MUUTOKSET KESKIAJAN EUROOPASSA
- 17 KRISTUKSEN SOTURIT
- 20 NOITA ROVIOLE!
- 23 USKONNOLLISUUS JA LIVEROOLIPELIT
- 29 LUONNON HYÖTYKASVIT
- 31 PELIKATSAUS: RUUSU JA RISTI
- 33 NOVELLI: MERI
- 35 UUTISET
- 36 HATKA

www.greywolves.org

Harmaasudet ry

Julkaisija
Harmaasudet ry

Päätoimittaja
Katri Immonen
katri@greywolves.org

Graafinen ulkoasu
Hannamari Vahtikari
hannamari.vahtikari@greywolves.org

Paino
Helsingin Nuorisosiainkeskus

Kansikuva
Kollaasi: Kerttu Mäkilä
ja Occult Images

Piirroks
Tomi Letonsaari 2–4
Marko Laine 5–11, 20–21, 24
Kerttu Mäkilä 12–15, 20, 23, 25
Karolin Piotrowski 24
Hannamari Vahtikari 29, 33

Osoite
Harmaasudet ry
PL 8
00750 Helsinki

Sähköposti
airut@greywolves.org

Harmaasudet ry on Suur-Helsingin alueella toimiva viikinkiajan elävöittämis-yhdistys, joka pyrkii edistämään historian tuntemusta ja tutkimusta eri muodoissaan. Meille menneisyys ei ole vain puisevia kirjapinoja, vaan elävää ja rikasta aikaa.

Suomen virallinen historia alkaa ristiretkistä ja ensimmäisistä kirjallisista dokumenteista. Esihistoriasta kertovat vain arkeologiset löydöt. Monelle 1000-luvun vaihteen Suomi onkin luolamiesten valtakuntaa. Haluammekin omalta osaltamme oikaista näitä käsityksiä ja kertoa viikinkiajan värikkästä kulttuurista.

Harmaasudet ry:n toiminta käsittää useita historianelävöittämisen osa-alueita. Kädentaitoihin tutustuminen on tärkeää jo varusteiden valmistamisenkin vuoksi. Taisteluharjoituksissa opitaan käsittelemään aika-kauden aseita vanhaan tapaan ja menneeseen aikaan eläydytään myös näytelmäroolipelien keinoin. Historiatapahtumissa esiintyessä pyritään hyödyntämään kaikkia näitä opittuja taitoja.

Harmaasusiksi tunnustautuu väkeä monelta alalta – joukossamme on niin korkeakouluopiskelijoita, lukiolaisia kuin työelämänsä aloittaneitakin. Harmaasusien jäsenyys ei vaadi erityistä historian-tuntemusta, kykyä tai ominaisuuksia. Meitä yhdistää kiinnostus menneisyyteen ja innostus sen eläväksi tekemiseen.

Harmaasusien Airut

Harmaasusien Airut on viikinkiajan elävöittämis-yhdistys Harmaasudet ry:n jäsenlehti, joka ilmestyy neljä kertaa vuodessa. Lehden tarkoitus on levittää tietoa historiallisista aikakausista ja tapahtumista kansantajuisesti päitsi jäsenille, myös muille kiinnostuneille.

Airuen artikkelit kirjoitetaan vapaaehtoisvoimin, eivätkä yhdistys tai lehden toimitus ota vastuuta mahdollisista virheistä. Airut ei ole tieteellinen julkaisu. Esitetyt näkemykset pohjautuvat kuitenkin joko omakohtaiseen kokemukseen tai tutkittuun tietoon.

Koko ihmisen historian ajan uskonto on ollut tärkeä tai ainakin läsnä oleva osa ihmisen elämään. Uskonnon avulla on pyritty selittämään maailmaa, ja sen rutiinit ja selitykset ovat tuoneet turvaa ja varmuutta elämään. Näin asian on edelleenkin. Kuitenkaan uskonto ja uskonnollisuus nyky-Suomessa ovat varsin erilaisia kuin esi-vanhempiemme aikana. Suurin osa suomalaisista on virallisesti kristittyjä, mutta tämä kristillisyyden hyvin kaukana esimerkiksi tuhannen vuoden takaisesta kristillisyydestä tai jopa 1600-luvun protestanttisuudesta. Tämän päivän eurooppalainen ihminen on opetettu ajattelemaan kriittisesti, ja tiede on osin astunut uskonnon tilalle, siksi meidän voikin olla vaikea ymmärtää menneen ajan ihmisiä, joille uskonto on ollut usein ainoa mahdollinen tapa selittää maailmaa. Tämänkertainen numero pyrkii tarjoamaan joitakin näkökulmia asiaan. Samalla se voi auttaa pelinkirjoittajia kirjoittamaan yhä uskottavampia pelejä.

Mukana on neljä uskontoa, uskomuksia ja uskonnollisia liikkeitä käsittelevää artikkelia suomalaisesta muinaisuskosta uskontoja liveroolipeissä käsittelevää artikkeliin. Lisäksi puhutaan kasvien hyötykäytöstä ja oikeusajattelun muutoksista keskiajalla. Uskonto aiheen ollessa niin laaja, seuraava numero jatkaa samalla teemalla. Valitettavasti Naisen paikka ja Sota! -palstat jäävät julkaisematta tällä kertaa, mutta seuraavassa numerossa Naisen paikka -palstoilla käsitellään nunnaluostarilaitosta, ja Espanjan sisällissota-artikkeli saa jatkoa.

Katri Immonen
päätoimittaja

Tomi Letonsaari

Pohjolan uskomusperinne

Suomalaisen muinaisuskon tutkimus perustuu pitkälti myytien tutkimukseen; uskonnonharjoitukseen liittyvästä toiminnasta, riiteistä, on vähän tietoja. Suomalaista runoperinnettä on talletettu etenkin viime vuosisadan vaihteen tietämyltä runsaasti. Näiden parhaillaankin satoja vuosia kristillisten vaikutuksen alla ja vanhasta uskonnonharjoituksesta erillään kulkeneiden tekstien tulkinta ei ole tietysti mitenkään yksioikoista. Olen

sisällyttänyt esitykseen yksityiskohtia siinä määrin kuin niitä on lähteissä mainittu, selkeimpiä anakronismeja karsien, mutta tulee muistaa, että suoria lähteitä esikristillisestä uskonnosta meillä ei ole. Tämän aineiston tarkoitus on, etenkin jos puhutaan niinkin vanhasta kuin tuhannen vuoden takaisesta perinteestä, ennemminkin esittää jonkinlaisia linjavetoja uskomusten muodoista kuin toimia tarkkana esityksenä. >>

Suomalaisessa muinaisuskossa on monia epävarmuustekijöitä, joiden takia on luotettavaa kokonaiskuvaa on vaikea saada. Suomen alueella on asunut useita eri heimoja, jotka ovat varmasti tehneet eroa naapureihinsa myös uskomuksillaan ja jumalillaan. Keskeisimpienkin kulttuurialueiden, länsirannikon, Hämeen, Savon ja Karjalan etnisestä uskonnollisuudesta on vaikea saada selkeää kuvaa aineiston sirpaleisuuden vuoksi. Hyvänä esimerkkinä tästä on vaikkapa ukkosenjumala, jonka nimiksi on arveltu ainakin Retu, Rauni ja Perkele, joiden lisäksi Länsi-Suomen nimistöstä löytyy Tor-johdannaisia. Rautakautisessa muinaisuskossa on myös vielä mukana aikaisempien kulttuurikausien perinnettä. Metsästäjä-keräilijöiden samanistinen ja pyyntiperinne sekä pronssikauden varhaisten viljelijöiden muisto elävät vielä rautakaudella. Monikerroksisen uskonnon erittely on siis vaikeaa. Mutta yhteisiä ja yleisiä piirteitä suomalaisesta viikinkiajan uskonnollisuudesta toki löytyy. Tällaisia piirteitä on muun muassa maanviljelyksen vahvistumisen myötä keskeiseksi nouseva vainajakultti sekä osittain samanistisen perinteen rinnalla ja sitä hyödyntäen elänyt rautakautinen tietäjäys.

Syntymyytit

Typillisesti suomalaista lajia ovat erilaiset ”synnyt”, jota on käytetty paljon muun muassa loitsuissa; kun asian synty on tunnettu, sitä on voitu hallita. Monet aikaisemmin kenties erilaisiin palvontamenoihin liittyneet synnyt ovat myöhemmin siirtyneet nimenomaan loitsuihin. Tästä on esimerkkinä Tulen synty, joka liittyy varhaiseen tulen rituaalikäyttöön, josta on meille jäänyt muistumia esimerkiksi erilaisina suomalaisina ”tulijuhlina”. Ylipäättään rituaalista huomiota on kiinnitetty tulen sytyttämiseen ja sammuttamiseen, ja tulenhaltijakin on ollut yksi ihmiselle tärkeimmistä. Kukaties kivikautista samanistista perintöä edustaa Karhun synty -myytti, joka karhunpeijaisissa on säilyttänyt ajatuksen karhusta ihmisen lähisukulaisena: myytti jonka mukaan klaani on saanut alkunsa ihmisnaisen ja karhun liitosta on tuttu muun muassa lappalaisilta. Myös monella tavalla tärkeä hirvi on jättänyt jälkensä runoperinteeseen: Hirven hiihdäntä on nähtävästi Hirven synnyn myöhäisempi kehitemä. Hirvi on ollut aikoinaan uskomuksellisesti hyvin tärkeä, ja voidaan vain arvailla, onko tätäkin eläintä ympäröinyt aikoinaan yhtä rikas uskonnollissävyyinen perinne kuin karhua. Maailman syntymyytit liittynevät läheisesti vuodenvaihtoon, jonka alussa maailman synty on voitu kerrata. Muinaisen vu-

odenvaihteen tarkkaa aikaa ei voida sanoa; vuodenvaihdetta on voitu juhlia sadonkorjuun jälkeen, mutta toisaalta vuosi on voinut vaihtua joulun tienoilla, kun vuoden pimein aika on ohitettu. Joulukuusi on Suomessa säilyttänyt itsepiirteitä hedelmällisyysjuhlan piirteitä, vaikkakin kovin hämärtyneinä (”ennen kesän lehmättä ennen kuin jouluyön akatta”).

Suomesta löytyy kaksi eri kulttuurialueelta tänne kulkeutunutta maailmansyntykertomusta eri variaatioineen. Ensimmäisen mukaan maailma on syntynyt munasta; munan sisältä kuoriutuu joko luojaheros, tai sitten munan palasista muotoutuu maa ja taivas. Toisaalta maailma on voinut syntyä, kun (alkuheroksen käskystä) lintu on noutanut maata alkumeren pohjasta. Eränkävijäheimojen syntytarut ovat usein eläinepiikkaa, ja Suomestakin on tunnettu Kokon ja hauen taistelu, joka lienee alkujaan ollut nimenomaan päivänpäästömyytti; hauki on niellyt taivaanvalot, jotka kokko vapauttaa surmaamalla hauen. Nähtävästi myöhemmät ihmishahmoiset jumaluudet, Ilmarinen ja Väinämöinen, ovat perineet piirteitä eläinhahmoilta edeltäjiltään, kotkalta ja hauelta (alunperin sammelta).

Myös pulmallinen Sampo-runosto voi olla luonteeltaan kosmologinen. Sampo on tulkittu muun muassa taivasta kantattelevan maailmanpylvään kulttipatsaaksi. Toisaalta Sampo-runossa on lukuisia maailmansyntyeisodeja, esimerkiksi Väinämöisen syntymä ja ratsailta ammunta, merenpohjan muodostelu, maan, taivaan ja taivaankappaleiden synty, Sammon taonta, taivaan taonta ja merenpohjan haravointi. Ensimmäisen ihmisen synty tapahtui inkeriläisten runojen mukaan meren kyntämisen yhteydessä. Mätäs tai kanto halkeaa kahtia ja siitä syntyy kaksi poikalasta, kenties Kalervo ja Untamo.

Muinaisuskon pyhiin paikkoihin, hiisilehtoihin liittyvä myytti lienee kertomus pyhästä puusta, Suuresta Tammesta. Lehdossa on voinut olla jokin tietty pyhä puu, joka on symboloinut maailmanpuuta, jonka varassa maailma on. Esimerkiksi mordvalaisilla ovat maailmansynty- ja pyhä puu -kertomukset kietoutuneet läheisesti toisiinsa. Toisaalta pyhä puu näyttäisi liittyvän myös Sämpsä Pellervoisen ja ukonvakkajuhlien riitteihin. Joka tapauksessa Suuri Tammi liittyy läheisesti varsin laajaan maailmanpuuperinteeseen.

Luotteet ja loitsijat

Eräyhteisössä ihmisiä on ollut vähän, yhteisöt pieniä ja puheen merkitys on ollut toinen. Sanamagia, runot ja laulut ovat kuuluneet kaikkiin elämän askareisiin tavalla, jota nykyihmisen on

vaikea ymmärtää. Laulu on ollut keskeinen, mieltä keventävä osa. Esimerkiksi työhön ovat kuuluneet erilaiset suojaoloitsut, varaukset, joita on luettu eri töitä aloittaessa sekä töiden aloitus- ja päättäntämenot. Ne ovat voineet olla yhdenlainen tapa jäsentää työntekoa, samalla työn suotuisuuden varmistamiseksi. Sanat ovat lausuttuina olleet kuin itsensä toteuttavia ennustuksia. Tämän takia niiden kanssa on pitänyt olla monessakin tarkkana. Kiroilu ja manailu tietysti ovat oma lukunsa, mutta monissa asioissa on nähty myös tarpeelliseksi käyttää erilaisia kiertoilmauksia sekä sanojen voimasta että yhteisöllisestä hienovaraisuudesta johtuen. Tällaisia esimerkkejä ovat esimerkiksi kuolleiden puhuttelu tai erilaiset siirtymävaiheet, kuten syntymä tai avioliiton solminta.

Sanojen voima on riippunut lausujasta ja tämän haltijasta. Haltija, skandinaaviperinteessä kuvaavammin vård, suojelija, kuvaa sitä henkistä voimaa, joka saa sanat toimimaan. Tavallisesakin väessä on ollut toisia kovempia loitsijoita, joilta on voitu hakea apua. Koska loitsuja on luettu kaikissa elämäntilanteissa, ja niiden määrä on näin ollut suuri, on luonnollista, että ihmiset ovat voineet erikoistua enemmän tietäntyyppisiin loitsuihin: suurimman osan perinteestä liittyessä parantamiseen on ollut erilaisten vaivojen parantajina tunnettuja taitureita, jotka ovat siirtäneet tunteensa perinnettä sukupolvelta toiselle.

Nimenomaan luotteiden laulaja on tunnettu nimellä runoi, useimmiten kuitenkin käytetään sekä vanhemman laululoitsuperinteen että uudemman loitsuperinteen taitajasta tietäjä-nimitystä. Tietäjän, kuten kenen tahansa loitsijan voima, perustuu siis kahteen asiaan: ihmisen väkeen, jota voi lisätä eri tavoin, esimerkiksi oikeilla luvuilla tai kapineilla, ja toisaalta voimakkaiden luotteiden, siis loitsusanojen, osaamiseen. Luotteet ovat olleet arvossaan, ja niin skandinaavisesta kuin suomalaisestakin perinteestä löytyykin monia sanojenhakuepisodeja.

Tietäjä on hallinnut ympäristöään ja elinkeinojaan loitsuin, karhun ajaminen karjan kimpusta, tulen hallitseminen kaskenpoltossa tai kalansaaliin turvaaminen ovat kuuluneet osaavan tietäjän taitoihin. Onnettomuuden koettiin tulevan ulkopuolelta, usein kateellisen ja pahantahtoisen tietäjän tuottamana. Myös kostaminen on kuulunut pätevän tietäjän kykyihin.

Tietäjyyden kautta uskonto tavallaan demokratisoitui: samaani oli henkien valitsema spesialisti, kun taas runomittaisia loitsuja käyttivät kaikki osana elinkeinonharjoitusta. Eri elämäntilanteisiin kehittyi omat riittinsä, joissa toimivat omat tietäjänsä ja tulkitsijansa. Naiset olivat keskeisessä osassa kotipiirin uskonnossa: syntymäriiteissä, vainajakultissa ja karjanhoidossa. Miesten tietäjäperinne käsitteli kodin ulkopuolista: siihen kuuluivat erä-

ja kaskimaat, pyyntielinkeinon turvaaminen ja talon suojaaminen ulkopuolisilta. Erämaiden kaskimailla oli niukalti mahdollisuuksia ylläpitää järjestystä kaski- ja pyyntimaiden eturistiriidoissa; tietäjäys ympäristönhallintakeinona ja koston uhka saattoi olla tällainen jännitteitä hillitsevä voima. Tietäjän taidot katsottiin tärkeiksi myös päällikölle: tämä tietäjä-päällikön malli on löydettävissä sekä Suomen Väinämöisessä että skandinaavisissa Odinisissa.

Siinä missä tietäjä turvautuu omaan väkeensä ja salaisiin luotteisiin sekä toimittaa usein loitsunsa salassa, edustaa toista perinnettä pyynti- ja keräilijäyhteisöön kuulunut samanismi. Samaani eli noita oli pieniyhteisölle tyypillinen henkimaailman välittäjä, ja tähän liittyvät riitit ovat usein olleet luonteeltaan yhteisöllisempiä. Pohjoiseen noitakulttiin tyypillisempänä kuuluu noidan loveen lankeaminen ja syvään transsiin vajoaminen siinä missä itäisempään ja eteläisempään perinteeseen liittyy enemmän näytelmänomaisia piirteitä. Samanistiset rituaalit ovat luultavasti olleet vielä rautakaudella osa pohjolan monikerroksista uskontoa.

Samanistiset myytit ovat vaikuttaneet voimakkaasti myös myöhempään tietäjälaitokseen aina historialliselle ajalle asti. Samanistista teemoista esimerkkejä ovat vaikkapa taudin selittäminen sillä että potilas on menettänyt sielunsa, joka samaanin on noudettava, tai Väinämöisen Tuonelanmatka, jossa hän eläinhahmoisena (eläinpuhungen avulla) matkaa tuonpuoleiseen. Samanistisia sankareita on runoudessa useampia, ainakin Väinämöinen ja Lemminkäinen, ja onkin arveltu, että nämä olisivat voineet olla eri klaanien omia samaanisankareita. Myös Vipusen virsi lienee vanhimmalta pohjaltaan myyttiruno ensimmäisestä samaanista.

Haltijat ja emuut

Ihminen on elävöittänyt jokseenkin kaikkia elämänaalueitaan haltijakuvitelmilli: sekä luonnonpaikoilla että eläinlajeillakin on ollut omat haltijansa. Monet tärkeät toimet ovat saaneet suojeilijansa: siperialaisilta pyyntiyhteisöiltä löytyy mukana kuljetettavien vainajankuvien lisäksi muun muassa synnytyksenhaltija sekä kodinhaltija, joka liittyy läheisesti nimenomaan tuleen ja kotiliiteen. Jokaisella ihmiselläkin on oma, suvussa kulkeva haltijansa, joka on henkisenä varana monin tavoin määrittänyt ihmisen elämän kulkua ja suojellut kantajaansa pahalta. Pelätyt ilmiöt on myös henkilöity haltijoiksi: yleisimpiä ovat olleet erilaiset tautihenget, joilla on selitetty vaikeita sairauksia tai

vaikkapa lapsen yötkuisuutta. Yhtenä selvästi tällaisena löytyy Suomesta Turso, sukua skandinaaviselle Thursille. Vaikka olento onkin perinteessä saanut monia eri rooleja, esiintyy Thurskin loitsuissa erityisesti pistostautien aiheuttajana. Näitä kuvaa myös tursonsydän tai skandinaavinen hrungishjarta. Useimpia uskomuksellisia olentoja voi luonnehtia haltijoiksi, valtapiirinsä suojelijoiksi. Näin on selvästi esimerkiksi emuilla sekä myös erilaisilla luonnonjumaluuksilla. Maahiset ja maanhaltijat tahtovat mennä usein sekaisin, ja viljelykseenkin liittyvät olennot ovat luonteeltaan korostetusti viljan suojelijoita. Jokaisella eläinlajilla on ollut oma kantaäitinsä, jonka suopeudesta pyyntionni on ollut riippuvainen. Kantaeläin on voitu kuvitella tavallista suuremmaksi, esimerkiksi kalojen emuut miehenkin mittaisiksi. Joitain eläinten emuita tiedetään nimeltäkin, esimerkiksi Hongotar, karhun emuu; Käreitär (=karvanlatvatar) kettujen ja Lukutar, mustien kettujen emuu; Juoletar (juolua=joenhaara), saukkojen emuu; Nokeinen, soopelien emuu; Juonetar (juoni=peura- tai jälkijono), peurojen emuu ja Höyheneukko, riistalintujen emuu. Nimet kuitenkin polveilevat pyyntirukouksissa tavattomasti ja niiden seuraaminen on hankalaa ja tuskin tarkoituksenmukaistakaan.

Muinainen metsästäjä on katsonut asiakseen anoa pyyntilupaa eläinsuvun vanhimmalta. Riistaa on pitänyt pyyntionnen menetyksen pelossa käsitellä kunnioittavasti, ja saaliseläinten luut on voitu haudata rituaalisesti. Tästä on Suomen alueella säilynyt muisto vain karhunpeijaisissa, mutta esimerkiksi Siperian kansojen parissa monien eläinten luut on haudattu tämän elinpiiriin.

Maahiset

Maahisille on tunnusomaista maanalainen elämä ja pienuus. Tällaisia maanalaisia löytyy muun muassa skandinaaveilta, koltilta ja samojedeiltä. Maan käyttöön ja esimerkiksi yöpymiseen on pitänyt pyytää maahisilta lupa, talon rakentamisesta puhumattakaan. Maahisia on voitu tulella karkottaa alueelta, kuten muinaisilantilaisten tiedetään tehneen, tai maa on voitu myös lunastaa ostamalla. Lyhyesti siis ongelmat maahisten kanssa on voitu ratkaista hyvin inhimillisin keinoin: pyynnöin, lahjuksin tai väkivalloin.

Maahisten suhde karjaan on myös ollut läheinen. Karjasuojan paikka piti erityisen huolellisesti valita, ja täällä vilistaviin pikkueläimiin on kiinnitetty erityistä huomiota. Metsän peittoon joutuminenkin on katsottu johtuvan maahisista. Tällöin on met-

sässä kuljettaessa jouduttu huomaamatta merkilliseen nurinkuriseen valemaailmaan.

Haltijoille on myös uhrattu erilaisia taloustuotteita elinkeinon takaamiseksi. Uhripaikkana on voinut olla pitämyspuu, jollaisia löytyy myös skandinaavisesta perinteestä. Tämä on voitu kuvata haltijan tai maahisen asuinsijaksi. On uhrattu myös uhrikiville, joihin myös vainajakultti liittyynee.

Luonnonjumaluudet

Nimenä Tapio tarkoittaa metsän onnea, kuten monet muutkin metsäonnen tuojat. Tapion piiristä, metsän väestä, voidaan nimetä sellaisia, kuten Laus, porojen ja hirvien herra, Mielikki, metsän viljan eli pienriistan antaja, Kuippana, eläinten ansalankoihin ajaja ja muiden muassa Mielu, Osatyttö ja Palvonnen. Tähän joukkoon on myöhemmin päässyt lukuisia pyhimyksiä, kuten Annikki, Pinneus, Nyrckes ja Virpus. Metsän haltijalle ja riistan antajalle on uhrattu sekä ennen pyyntiin lähtöä että osa saadusta riistasta. Tapion pöytä, matala leveäkasvuisen kuusi, lienee nimenomaan suomalainen uhripaikka. Muiden muassa Vienen Karjalasta sekä Siperian tungusien parista tunnetaan tapa kuvata metsänhaltijan kuvia kasvavan puun runkoon veistelemällä: puuta voidaan kuoria ja siihen kaiverretaan silmät, nenä, suu ja parta. Epäilemättä tällekin kuvalle on uhrattu.

Ahdin nimi lienee peräisin hylkeiden emuulta. Esikristilliseen aikaan palautuvaa uskomuksellista ainesta Ahdistä on säilynyt kuitenkin hyvin niukasti. Veden emä tai emo taas on laajalti sukukansojen parissa tunnettu veden haltija. Veden palvonnasta on olemassa eittämättömiä esimerkkejä, Suomessakin on vetisiin paikkoihin suoritettu uhreja. Mordvalaiset taas ovat rukoilleet vesi-emolta sadetta, lapsia, vesilintuja ja kaloja. Maataviljelevä kansa on toimittanut koko Euraasian alueella vedelle uhreja, paikoin eläviäkin. Palvontapaikkana on ollut joen tai järven ranta ja menoihin on tavallisesti liittynyt uhrikansan kasteleminen. Monin paikoin, esimerkiksi Virossa, votjakkien parissa ja Siebenburgenissa vedenhaltijan on katsottu olevan mylvivä härkä. Tähän lienee ollut syynä muuan mylvivä kahlaajalintu. Euralaisen miekan huotraanhan on kuvattu härkäpäinen vesieläin, ja ajatus on siis täälläkin ollut ainakin välillisesti tuttu. Vaikka vedenhaltijoiden alkuperäiset muodot ovat usein hämärtyneet, ovat kalat varmasti olleet uskomuksissa alkujaan keskeisellä sijalla: kalanmuotoisia haltijoita tunnetaan siperialaisilta kansoilta lukuisia.

Ilmarinen ilmojen haltijana tunnetaan Suomen lisäksi myös Lapista: Ilmaris voi tuoda myrskyn tai tynen ja näin vaikuttaa merenkulkuun. Ilmarisen nimi tuulennostoloitsuista löytyy muodossa "Ilmarinta", muunlaisia rukouksia ei Ilmariselle osoitettu- na ole löytynytäkään. Toimensa puolesta Ilmari vaikuttaa olevan lappalaisen tuulimiehen, Biegg-olmain kaltainen sään, tuulen ja meren haltija, jota lappalaiset ovat palvoneet muun muassa uhraamalla eläimiä ja pieniä veneitä. Tämä taivaanjumala lienee saanut monia piirteitään skandinaavien Njordriltä.

Ilmarinen on tunnettu tosin myös seppäjumaluutena: sepästä käytetään usein myös balttilaisittain nimeä Kalevias, Kaleva tai muu sellainen. Seppäjumaluuteen liittyvää runoutta on muun muassa Veneen veisto, Kanteleen synty sekä Kultaneito, joka on tulkittu muun muassa obinugrilaisen jumalattaren syntymyytiksi. Taivaan takoja liittyy siis läheisesti myös monien ihmiselle tärkeiden kulttuurituotteiden syntyyn.

Ukkonen

Ukkonen on kenties vanhimpia palvottuja jumaluuksia ja siitä löytyy merkkejä jo kivikaudelta, joskin hivenen rautakautisesta poikkeavassa muodossa: vanhempaa kantaa edustaa ukkoslintu, jonka muistona Suomessakin tunnetaan ukonvaajat eli kivet nuolenkärjet paikoin ukonkynsinä. Ukkosen jumalan yhtenä tehtävänä on ollut taistelu pahoja voimia vastaan. Tästä on seurannut jyrinää ja salamoita, joita on selitetty eri tavoin. Ukonvaajat on voitu nähdä Ukon sinkoamiksi; maahan iskiesseen se voi painua syvälle maan alle, josta se aikanaan nousee pintaan. On puhuttu ukonnuolista ja -kaaresta. Myöhemmän kauden lisiä ovat rauta-aseet: vasara on lainattu skandinaa-veilta, ja Länsi-Suomessa onkin saattanut olla vasaralla varustettuja jumalankuvia. Kirves taas on balttilaista lainaa.

Ukonvaajaa on käytetty yleisesti tulen ja ukkosen hallintaan liittyvissä taioissa. Vaaja, ukkosen pirstoma puu ja ukkossa-teen vesi ovat käyneet väkensä vuoksi kuitenkin monenlaisiin taikoihin, Ukon toimenkuvan mukaan, erityisesti suojeluun. Ukkosen syyttämään tuleen liittyvä laajalle levinnyt uskomus on, että se pitää sammuttaa maidolla. Monin paikoin ei ukkosta ole juurikaan omalla nimellä kutsuttu. Ukkosen nimen lausumista ovat lappalaisetkin pelänneet. Suomessa tunnettuja nimiä ovat olleet muun muassa Äijö ja Pitkänen, ja tietysti Ukko, jota on käytetty useiden jumalten, haltijoiden ja karhunkin peitenimenä.

Ukkosen jumalalle löytyy suomalaisesta perinteestä monta

nimeä. Thor on lainautunut Suomeen monissa muodoissa, sekä Tuurina että lappalaisten kautta Pajaisena. Raunia on uumoiltu Ukon puolisosksi, kuitenkin tästä ei löydy juuri mitään kansanomaista perinnettä, useimmiten Rauni yhdistetään pahoja henkiä karkottavaan pihlajaan. Raunia on jopa ehdotettu Freyn kaltaiseksi hedelmällisyyden jumalaksi: Agricolan luettelossa ei siis puhuttaisikaan Raunista Ukon naisena vaan Rauni-ukosta ja tämän naisesta. Todennäköistä on myös balttilaisen ukkosenjumala Perkunan lainautuminen Suomeen ja kääntymisen suomalaisittain Perkeleeksi.

Viljelyksen jumalat

Esikristilliselle ajalle palautuvia satoisuuden jumalia löytyy suomalaisesta perinteestä loppujen lopuksi niukasti. Tällaisena voisi kuitenkin pitää Sämpsää, joka muinaisrunoissa esiintyessään on liitetty lähinnä pellon piiriin kylväjänä ja viljan kasvat- tajaan. Eräässä toisinnossa nukkuvaa Sämpsää yrittää herätellä ensin talvipoika, mutta vasta kesäpoika saa sen hereille. Talven ja kesän kamppailuhan on tuttu teema moneltakin taholta. Niityn tai ruohon haltija löytyy lähikansoilta, mordvalaisilta ja lappalaisilta, ja Sämpsän nimi on yhdistetty ensimmäisenä keväällä viheriöiviin mättäisiin. Sämpsä voi siis olla keväällä heräävä kasvillisuuden jumala. Ukon vakoissa voi olla kyse nimenomaan Sämpsän kunniaksi vietetyistä juhlista.

Huomattavaa Sämpsässä on tämän aviollinen suhde äitiin- sä. Mainintoja löytyy Sämpsän saapumisesta keväällä äitinsä kanssa – kyseessä olisivat siis pyhät häät, hedelmällisyysriitti. Teema selittyisi olettamalla emon maaemoksi, johon kasvillisuudenhaltija Sämpsä on aviollisessa suhteessa. Kasvi, jota haltija edustaa, voi olla sekä emonsa lapsi että tämän hedelmöittäjä. Tämä uskomuksellinen mielikuva on maanviljelyskulttuurin kantakansoilla ikivanha. Islantilainen Flateyiarbok tietää kertoa Freyn kuvan kuljettamisesta, erään papittaren toimiessa tämän puolisona. Tsvasseiltakin löytyy tietoja maaemon häämenoista. Suomesta ei ole kuitenkaan tietoa riiteistä, ainoastaan Sämpsämyytti.

Myös Vironkannasta on uumoiltu esikristilliseksi, onpa nimi johdettu suoraan Freyn epiteetistä maailman tukena (vira > maailma; kannas > tuki); yhtä lailla nimi on kuitenkin johdettu myös pyhimyspohjalta. Muita kristilliseltä pohjalta kehittyneitä satoisuudentuojia ovat olleet Rongoteus ja Äkräs. Äkräs voi olla johdos Pyhästä Rististä, Pyh'Äkrästä, ja mikäli kultti on syntynyt friisiläisen kulttuurivirran vaikutuksesta, se on voinut kenties olla tunnettu jo 800-900 -luvulla.

Pellonpekko, oluen ja ohran jumala on myös kristilliseltä pohjalta hyvin elinvoimaisen kultin kehittänyt hahmo, joka näyttäisi olleen tunnettu Länsi-Suomessakin. Pekko on ilmeisesti tullut myös friisiläislähtöisen kulttuurivirran mukana mahdollisesti Birkan kautta. Viron setukaisten parista tunnetaan arvatenkin samaa kantaa oleva Peko, viljajumal, jota on säilytetty viljalaarissa.

Keväiseen aikaan on järjestetty erilaisia hedelmällisyysmenoja. Niin Sämpsään kuin Pekkoonkin on liitetty olutjuomingit, mukana on saattanut Ukon vakoissa olla myös vedellä kasteleminen sateentuottamistaikana sekä hedelmällisyyteen liittyviä seksuaaliriittejä. Suomalaiset kevään hedelmällisyysjuhlat ovat monessa mielessä voineet muistuttaa skandinaavisia Freyn ja Freyan juhlia, joista mainittiinkin jo Sämpsän yhteydessä. Suomessa satoisuusuhreihin liittyvä myytti on Ison härän runo, joskin sen kohdalla on epäselvää, onko se alkujaan liittynyt sadonkorjuuseen ja kekriin vai kevätkylvöihin ja ukonvakkamenoihin; ”Ukolle” on kyllä uhrattu härkiäkin.

Vainajat

Suomessa on viikinkiajalla käytetty etupäässä esineellistä polttohautausta. Pyhjärven alueella on tehty myös esineellisiä ruumishautauksia. On arveltu, että erilaiset hautaustavat voisivat liittyä erilaisiin, rinnakkain eläneisiin uskonnollisiin käsityksiin; Valhalla-henkiseen päälliköiden ja soturien uskontoon ja maanviljelyyn liittyvään uskontoon, jossa vainajat jatkaisivat elämäänsä haudoissa, lähellä omaisia. Eri hautaustapojen merkityksiä voi kuitenkin vain arvailla. Vainajakultti on joka tapauksessa ollut keskeisessä roolissa rautakauden uskonnossa. Säilyneessä perinteessä uhrikivet ja -puut ovat olleet talojen, sukujen ja yksityisten ihmisten pyhiä paikkoja, joiden luona on etsitty yhteyttä vainajiin ja haltijoihin. Yksittäiset uhripuut ovat ilmeisesti jatkaneet muinaisten uhrilehtojen eli hiisien perintöä. Kiville uhraaminenkin on varhaisista viljely-yhteisöistä periytyvä tapa, joka on jatkunut aina historialliselle ajalle saakka.

Selvimpiä muistoja vainajainpalvonnasta lienevät eteläisestä Suomesta löytyvät kuppikivet. Kivi voi olla suuri lohkare, kiviryhmä tai avokallio, johon on hakattu pieniä kuoppia yhdestä kymmeneen, yleensä kuitenkin kymmenkunta. Suomessa niitä on ollut talojen lähellä ja todennäköisesti varhaisten peltorai- vioiden reunoilla, ehkä myös hautapaikoilla. Kuppeja on tehty tarpeen mukaan, ehkä jokaiselle perheenjäsenelle ja vainajalle omansa. Niitä lienee käytetty myös merkitsemään vasta raivat- tuja peltoalueita.

Kuppikivien lisäksi uhripaikkoina on käytetty tavallisia, käsittelemättömiä kiviä ja irtolohkareita, joiden päälle uhri on voitu jättää. Kuppikivien tapaan uhrikivet ovat usein sijainneet pelto- vainioiden lähellä, mutta joitain uhreja on voitu tehdä myös koptiirissä sijaitsevilla uhrikivillä. Karjanhoitoon liittyen on voitu uhrata myös metsässä sijaitseville uhrikiville, jotta metsänhaltija olisi suopea metsässä laiduntavalle karjalle. Uhrikiviä esiintyy samoilla alueilla kuin kuppikiviä, ja ne ovat kenties ruvenneet korvaamaan vanhempia kuppikiviä uhripaikkoina. Pohjois- ja Itä-Suomessa riittipaikkoina ovat yleisesti olleet hiidet.

Suomenlahden kulttuuripiiristä on tietoja pyhistä metsiköistä eli uhrilehdoista, jotka ovat olleet kylien yhteisiä kulttipaikkoja. Vanhoja asiakirja- ja muistitietoja näistä on Hämeestä, Satakunnasta, Laatokan Karjalasta, Inkeristä ja Virosta. Ortodoksisessa Karjalassa vainajien metsikkö on säilynyt kalmomaan muodossa näihin päiviin asti, samoin Pohjois-Venäjän suomensukuisilla kansoilla. Vanha nimitys vainajille erotetulle pyhälle metsikölle on hiisi. Virossa hiisi-alkuiset paikat ovatkin usein peltojen keskelle jääneitä metsäisiä kumpareita, joista löytyy usein kuppikiviä ja joskus vanhoja hautoja. Kylien kalmistoissa on pidetty yhteisiä juhlia, joissa on muun muassa teurastettu uhrieläimiä. Myös yksityiset ihmiset ovat käyttäneet niitä suorittaessaan vainaja- ja haltijariittejä.

Vainajakultti on ollut läheisessä suhteessa viljelyelinkeinoon. Pellot ovat kuuluneet suvuille, ja vainajat ovat uhripaikkojen kautta olleet viljelypaikoilla läsnä kuoleman jälkeenkin. Vainajat ovat vartioineet suvun viljelysmaata, ja niille on uhrattu maan antimia, usein ensimmäinen osa pellon ja karjan tuotteista vietiin vainajille. Myös sadonkorjuujuhlista vainajien muistamisella ja uhraamisella oli keskeinen osa. Kekrin toinen nimi on jakoaika; sato on jaettu symbolisesti myös suvun vainajien kanssa. Myös talon viljaonnea turvaavissa viljelyriiteissä, esimerkiksi uutta peltoa raivatessa, on muistettu vainajia uhrein. Myös erilaisissa elämäntilanteissa, kuten syntymän tai kuoleman kohdatessa, on edesmennyttä sukua muistettu. Vainajien luota on haettu apua myös erilaisten vaikeuksien ja epäonnen kohdatessa. Vainajiin ollaan oltu näin läheisessä yhteydessä kaikissa elämän muutostilanteissa.

Lähteet:

Haavio, Martti: Karjalan jumalat

Harva, Uno: Suomalainen muinaisusko

Kuusi, Matti: Suomen kirjallisuus I. Kirjoittamaton kirjallisuus

Sarmela, Matti: Suomen perinneatlas. Suomen kansankulttuurin kartasto 2

Siikala, Leena: Suomalainen samanismi

Jenni Sahramaa

Rikos, tuomio ja rangaistus

Oikeusajattelun muutokset keskiajan Euroopassa
Osa 1/2

Oikeusajattelun historia on pitkä, monenkirjava ja oikeussali-draamoja sekä dekkareita kuluttamaan tottuneelle varsin vieras. Jumalantuomioiden kaltaisten, nykyihmisestä ensisilmäyksellä käsittämättömien käytäntöjen taustalla on kuitenkin enemmän tai vähemmän loogista ajattelua sekä runsaasti mielenkiintoista kulttuurihistoriaa. Tämä artikkeli tarkastelee muutosta oikeusajattelussa ja -prosessissa läpi keskiajan. Tässä ensimmäisessä osassa käsitellään varhaiskeskiaikaa eli ajanjaksoa Rooman valtakunnan romahtamisesta 400-luvulla noin 1000-luvulle asti sekä kanonisen oikeuden syntyä.

Varhaiskeskiaika

Varhaiskeskiaika oli monelta kannalta hyvin hajanaista aikaa. Oikeusajatteluun vaikuttivat toisaalta Rooman valtakunnasta saatu kulttuuriperintö, toisaalta kansainvaellusajan monien germaaniheimojen oma tapaoikeus. Tämä mielenkiintoinen yhdistelmä tunnetaan lähinnä germaanisen oikeuden kokoelmista, joita alettiin kirjoittaa 400-luvulta lähtien.

Barbaarilait ja roomalainen perintö

Rooman valtakunnassa oli vallalla varsin monimutkainen ja kehittynyt oikeusjärjestelmä, jossa oppipoikamenetelmällä koulutetut juristit konsultoivat tuomareita ja poliitikkoja ja kirjoittivat paljon laeista ja niiden tulkintoista. Antiikissa ja sittemmin keskiajalla laki oli sekä luonnollinen lainalaisuus että se, mikä oli oikein, eli normatiivisen oikeusjärjestyksen mukaista. 500-luvun puolivälissä Itä-Rooman keisari Justinianus laadittiin Bysantin kirjastoissa säilyneestä materiaalista neliosaisen lakikokoelman, jota myöhemmin alettiin kutsua nimellä Corpus Iuris Civilis. Corpus oli neliosainen sisältäen otteita roomalaisten juristien teksteistä (digesta), yksinkertaistetun oppikirjan (institutiones), toimitetun kokoelman keisariajan laeista (codex) ja Justinianuksen itsensä antamat lait (novellae). Vaikka teos vanhentuikin omana aikanaan varsin nopeasti kulttuurikielen vaihtuessa latinasta kreikaksi, säilytti se roomalaisen lakiperinteen jälkipolville varsin kattavassa, vaikkakin toki toimitetussa muodossa.

Kansainvaellusten runtelemasta Roomasta säilyi runsaasti tietoa laeista ja oikeudellisista käytännöistä. Osa näistä säilyi käytössäkin, kuten notariaattilaitos ja tuomioistuinjärjestelmä. Kulttuurin muutoksen myötä monet niistä jäivät kuitenkin tarpeettomiksi, vaikka vaikuttivatkin suuresti germaani- ja muiden kansojen hieman myöhemmin kokoamien niin sanottujen barbaarilakikirjojen koostumukseen. Nämä 400-luvulta eteenpäin ilmestyneet lakikokoelmat olivat germaanihallitsijoiden yrityksiä saada jonkinlaista järjestystä verikostojen keskellä elävään sukuyhteisöön. Useimmiten ihmiset eroteltiin eri lakien alle syntyperästä riippuen: länsigootteja koski eri laki kuin langobardeja. Kulttuurierot germaani- ja roomalaisten välillä eivät välttämättä olleet kovinkaan suuria, mutta ryhmät pyrittiin pitämään erillään: esimerkiksi avioliitot eri etnisten ryhmien jäsenten välillä olivat pitkään kiellettyjä.

Germaaniset lait olivat vanhaa tapaoikeutta, jota yhdisteltiin sopivilta osin roomalaiseen oikeuteen. Kunkin kohdan alkuperän jäljittäminen on hankalaa, sillä joissain tapauksissa germaaniilakeihin jopa omaksuttiin roomalaisista vulgaarilaeista kohtia, jotka oli aiemmin omaksuttu germaaneilta. Yleisesti ottaen lait olivat sitä roomalaisempia, mitä lähempänä itse Roomaa heimo asui. Paljon vaikutteita välittyi roomalaisten kanssa kiinteässä yhteydessä eläneiden länsigoottien kautta. Selkeimpiä lainoja ovat kauppaoikeus ja testamentti sekä kirjallisten asiakirjojen käyttö kaupankäynnissä ja oikeudellisissa yhteyksissä. Kristillisiä vaikutteita taas on havaittavissa erityisesti avioliitto-oikeudessa.

Varsinainen lainkirjoitus oli roomalaisten maallikoiden tai kristillisten pappien tehtävä. Tärkein lakitiedon lähde ennen 1100-luku on Lex Romana Visigothorum, joka ilmeisestikin koottiin kuningas Alarik II:n (484-507) käskystä. Sinänsä kansainvaellusaikaisten lakikokoelmien esitykset omasta alkuperästään ovat jossain määrin kyseenalaisia, sillä niiden esi-puheissa ylistetään poikkeuksetta kuningasta riippumatta siitä, kuka tekstin on lopulta koonnut tai kirjoittanut.

Germaaninen kirkko

Kirjallisen kulttuurin supistuessa suuresti Rooman tuhon myötä, teologia ja muukin opillinen sivistys pakeni samaan aikaan kuokistukseensa nouseviin luostareihin. Nämä aikansa ainoat opillista sivistystä tarjoavat laitokset säilyttivät kyllä antiikin perintöä, mutteivät juuri kehittäneet ajattelua eteenpäin. Germaani- ja piirissä kristinuskosta omaksuttiin lähinnä parhaiten soveltuvat osat ja oppia muokattiin joskus suurestikin. Monet germaani- ja piirissä olivat areiolaisuuden (sittemmin harhaoppi) kannattajia eikä esimerkiksi frankkien kirkko vuosisatoihin suostunut alistumaan Rooman kirkon tai paavin valtaan. Frankkien kirkko rappeutuikin varsin pahasti 500- ja 600-luvuilla: kirkot olivat paikallisten maanomistajien alaisuudessa, papit ja piispat olivat maallisten hallitsijoiden nimittämiä ja jopa kirkollisia verikostoja tapahtui. Tämä kuvaa hyvin varhaiskeskiajan uskonnollisen ja oikeudellisen tilanteen hajanaisuutta ja vaihtelevuutta. Kirkon pyrkimykset itsenäisyyteen ja keskusjohtoisuuteen saivatkin suurelta osin tuulta purjeisiinsa vasta sydänkeskiajalla.

Kirjallisen kulttuurin uusi nousu koettiin frankkien valtakunnassa Kaarle Suuren (742-814) aikaan, jolloin perustettiin katedraalikouluja ja alettiin jälleen kouluttaa muitakin kuin munkkeja. Kirjallisuuttakin alettiin tuottaa uudelleen. Kaarlen poikien käsissä valtakunta kuitenkin hajosi jälleen, ja keskenään riitelevät paikallisruhtinaat nousivat taas oleelliseen asemaan. Kirkko haki olosuhteiden pakossa suojaa ruhtinailta ja paikallistui suuresti. 900-1000-luvuilla teologia oli varsin lamassa, ylikansallinen kirkko uhkasi kadota, ja paavilla oli hyvin vähän valtaa Rooman ulkopuolella.

Taistelu maailman herruudesta

Kristinuskon levitessä yhä laajemmalle syntyi jatkuvasti lisää

konflikteja kirkollisten ja maallisten vallankäyttäjien välille. Paavi ja keisari ottivat 1000-luvulla näyttävästi yhteen piispojen nimitämisoikeudesta investituurariidaksi kutsutussa kysymyksessä. Kun keisarin kaltaiset maalliset ruhtinaat nimittivät piispoja, olivat nämäkin ruhtinaan vasalleja ja siten tiiviisti sidoksissa maalliseen valtaan. Investituurariita päätyi Worsin konkordaattiin 1122, joka päätti, että paavi nimittää piispat, mutta ruhtinas antaa läänityksen.

Pitkällisten pohdiskelujen periaatteellinen tulos oli, että maallinen valta oli alisteinen hengelliselle. Käytännössä tilanne oli usein varmasti toinen. Keisarin tehtävänä oli säätää oikeudenmukaisia lakeja, rankaista pahantekijöitä ja tehdä hyvää. Keisarin valtaa rajoitti luonnonoikeus: hän ei esimerkiksi voinut määrätä, että varastaminen olisi laillista. Paavilla sen sijaan oli ylin auktoriteetti moraaliasioissa ja jopa valta tehdä oikeudettomuudesta oikeutta.

Kanoninen oikeus

Kirkon pyrkimys itsenäiseksi laitokseksi eroon maallikoiden valasta kehitti kirkolle oman oikeusjärjestelmän, kanonisen oikeuden. Kyseessä olivat juridiset säädökset, jotka ohjailivat kirkollista elämää. Kanoniset lait olivat kirkolliskokousten päätöksiä, paavin dekretaaleja (kirjallisia ohjeita) ja kirkkoisien tekstien tulkintoja. Raamattua ei lakikirjana käytetty, vaikka se toki olikin monien määräysten alkuperäislähde. Määräyksiä tuli jatkuvasti lisää, ja niiden noudattamisen mahdollistamiseksi niitä alettiin koota erilaisiin kokoelmiin. Yhtä auktoriteettiteosta ei koskaan syntynyt, vaikka muutamia keskeisiä auktoriteetteja kerättiinkin Corpus Iuris Canonici -kokoelmaan.

Kanoninen juridiikka välitti myös roomalaista oikeutta esimerkiksi juuri myöhäisantiikin kulttuuripiirissä vaikuttaneiden kirkkoisien kautta. Taustalla vaikuttivat lisäksi ajatukset luonnollisesta oikeudesta ja Jumalan ylioikeudesta luomakuntaan ja kaikkiin luotuihin. Oikeudenkäyntejä taas perusteltiin sillä, että Jumalakin kuuli Aatamia ennen paratiisista karkottamista, joten oikeusjutuissakin molempia osapuolia oli kuultava. Kanonista oikeutta jakoivat kirkon viranhaltijat paavillisen oikeuden sijaitessa hierarkian huipulla.

Kanoniset lait koskivat kaikkia tavalla tai toisella kirkon piiriin kuuluvia henkilöitä, kuten pappeja ja sääntökuntien jäseniä, mutta myös kirkon omistamilla alueilla asuvia talonpoikia ja paikoin myös esimerkiksi kerjäläisiä ja opiskelijoita. Muita sen soveltamisaloja olivat moraaliasiat, korko, vala ja avioliitto-oikeus. Kirkkovaltiossa ja kirkollisissa ruhtinaskunnissa kanonista oikeutta sovellettiin kaikkiin asioihin, joten säädöskokoelmien täytyi olla hyvin kattavat. Kanoninen oikeus nousi todelliseen kukoistukseensa kuitenkin vasta 1000-luvun jälkeen.

Käräjäyhteisö ja valan merkitys

Varhaiskeskiajan sukuyhteisöissä ei ollut vahvaa keskusvaltaa, ja monin paikoin vallitsi omankädenoikeus. Suunnitelmallisemmasta oikeudenkäytöstä huolehti käräjäyhteisö, jonka

päämääränä oli saavuttaa konsensus. Asiat rangaistiin pääasiasa helpoimmalla tai yksinkertaisimmalla mahdollisella tavalla. Yleisön läsnäolo käräjätilanteessa vaikutti oikeusprosessiin varsin paljon, päätöksiä ei voinut tehdä yleistä mielipidettä vastaan. Tilanteen organisoimiseksi kanteet kehittyivät monimutkaisiksi rituaaleiksi. Todistajia ja aihetodisteita käytettiin vähän, koko oikeudenkäyttötilanne oli enemmän keskustelun- tai rituaalinomainen. Jos näyttöä oli riittävästi, tilanne oli selvä.

Käräjäyhteisössä vala oli hyvin oleellinen. Lievän syytteen saattoi torjua vannomalla valalla, ettei ollut tekoon syallistynyt. Isommassa asiassa tarvittiin myötävannoja, joita oli jokin useimmiten maagis-uskonnollisesti merkittävä määrä, kuten 12, 24 tai 36 kappaletta. Vannojen ei tarvinnut tietää mitään itse tilanteesta vain vakuuttaa, että syytetyn sana oli luotettava.

Jumalantuomiot

Mikäli tilanne ei valojen jälkeenkään ollut selvä, otettiin viimeisenä vaihtoehtona käyttöön jumalantuomiot. Tällaisia olivat esimerkiksi raudankanto ja vesikoe: vanhin kirjallisissa lähteissä mainittu menettelytapa oli se, että syytetyn tuli poimia jokin esine kiehuvesta vedestä. Mikäli syytetty ei vahingoittunut, eli esi-merkiksi muutaman päivän kuluttua tutkitut palovammat eivät olleet tulehtuneet, oli hän syytön. Eräs jumalantuomioiden muoto oli kaksintaistelu: katsottiin, ettei Jumala voinut antaa syyttömän hävitä taistelua. Myös arvanheittoa saatettiin käyttää jumalantuomiona. Asia ratkaistiin sitten kokeen tai taistelun tuloksen, eli Jumalan tahdon mukaan.

Jumalantuomiot olivat poikkeuksellinen menettelytapa, joilla oli merkitystä erityisesti uskonasioissa: joskus niillä testattiin ihmisten lisäksi myös kirjojen oikeaoppisuutta. Kirjallisuudesta taas löytyy paljon mainintoja jumalantuomioiden käytöstä uskottomuusasioissa, erityisesti naisten kunnian palauttamisessa. Jumalantuomiot ovat mahdollisesti peräisin frankeilta ja ne mainitaan kirjallisissa lähteissä ensimmäisen kerran 500-luvulla. Kaarle Suuren aikaan käyttöön otettiin uusia jumalantuomion muotoja, ja tuo kuuluisa kuningas itse julisti, että ”tuomioihin uskotakoon ilman epäilyksiä”. Tämä viitannee varhaisiin epäilyihin jumalantuomioiden pätevydestä. Asia on ollut tärkeä, sillä jumalantuomioilla ratkaistiin joskus jopa valtakuntien kotaloita eri osapuolien käyttäessä jumalantuomiovaatimuksia poliittisina vetoina.

Rangaistukset

Sukuyhteiskunta ei erotellut rikos- ja siviilikanteita tai -vaateita. Menettelytavat ja seuraukset olivat samankaltaiset, vaadittiin sitten korvausta rikotuista vankkureista tai tapetusta sukulaisesta. Vahingonkorvauksia maksettiin rahana tai tavarana lähes kaikista rikoksista, jopa murhasta. Kyseessä oli rangaistuksenomainen korvaus: vahingon saattoi joutua korvaamaan moninkertaisesti. Jos vastaaja ei suostunut vaadittuihin tai määrättyihin korvauksiin, uhkasi kosto, verikosto tai jopa suku-sota. Rikoksista ei juuri kannettu moraalista vastuuta, sillä

tahallisuus ei merkinnyt sukuyhteisössä paljoakaan. Kärситty vahinko saatettiin kostaa myös toiselle suvun jäsenelle kuin sille, joka alunperin oli rikokseen syallistynyt.

Varhaiskeskiajan kuluessa korvausmäärät alkoivat vakiintua ja niitä kirjattiin ylös. Rikosoikeus kehittyi, kun rikollisille alettiin määrätä rangaistuksia, jotka eivät koituneet kokonaan vahinkoa kärsineen hyväksi. Nämä rangaistukset olivat usein tuskallisia eli ruumiinrangaistuksia, mutta sakko säilyi tietysti käytössä koko keskiajan. Kehittyi rauhanlainsäädäntö, joka määräsi muun muassa, että kierteleviä aatelisia ei saanut loukata. 1000-luvulle tultaessa kirkko julisti jumalanrauhan, ja eri ruhtinaat suojelivat omilla alueillaan maanrauhaa. Keskusvallan kasvun myötä kaikkien pahojen tekojen alettiin käsittää kohdistuvan hallitsijaan, mikä vaikutti varsin paljon sekä tuomioiden että rangaistusten luonteeseen.

Lähteet

Virpi Mäkinen, Heikki Pihlajamäki & Jussi Varkemaa 2004: Keskiajan

oikeusajattelu -kurssi. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Robert Bartlett 1986: Trial by Fire and Water. The Medieval Juridical Ordeal. New

York: Oxford University Press.

Jukka Vuori 1986: Barbaarilait ja varhaiskeskiajan oikeuskäytäntö. Opinnäytetyö.

Helsinki: Helsingin yliopisto.

Roni Saari

Kristuksen Soturit

Uskonnon ja sotataidon yhdistyminen temppeliherroissa Pyhällä Maalla 1099 – 1291

Ristiretket loivat Eurooppaan kokonaan uudenlaisen kutsumuksen. Pyhiinvaeltajat tarvitsivat suojelua, ja pyhien kaupunkien menettäminen vääräuskoisille herätti voimakkaita tunteita. Syntyi tilaus järjestölle, joka yhdistäisi uskonnollisen ja sotilaallisen elämän, luostarin ja taistelukentän. Tämän tarpeen täytti ensimmäisenä temppeliherrojen ritarikunta, jonka vaiheet olivat värikkäimmät kaikista uskonnollisista ritarikunnista.

Temppeliherrat olivat vain yksi useista uskonnollisista sotilasjärjestöistä. Muita tärkeitä olivat johanniittain ritarikunta eli Jerusalemin Pyhän Johanneksen sairaalan ritarikunta (Order of the Hospital of St. John of Jerusalem) sekä teutoniritarit. Molemmat ovat yhä olemassa, joskaan järjestöt eivät ole enää sotilaallisia. Johanniitat perustettiin vain hieman temppeliherrojen jälkeen, ja järjestö vaikutti ristiretkissä samankokoisella panoksella kuin kollegansa, joskin johanniitat toimivat usein harkitummin eivätkä olleet lainkaan niin taipuvaisia julmuuksiin kuin temppeliritarit. Heidän pääkutsumuksensa oli sairaanhoito, eivätkä he koskaan saaneet niin suurta taloudellista valtaa kuin temppeli. Johanniittojen kaavussa oli valkoinen risti punaisella pohjalla. Myös teutoniritarit saivat alkunsa Pyhällä Maalla, mutta suurimman osan historiastaan järjestö vaikutti saksalaisen kielialueen itäreunoilla, missä he hallitsivat itsenäisesti laajoja maa-alueita Baltiassa 1500-luvulle saakka. Heidän kaavus-
saan oli musta risti valkoisella pohjalla. Espanjan reconquistassa palveli myös muutamia ritarikuntia, ja lisäksi ympäri Eurooppaa perustettiin pieniä paikallisia ritarikuntia. Useimmat järjestöt olivat säännöstöltään joko sistersiläisiä, kuten temppeliherrat, tai augustiinilaisia johanniittojen tapaan.

Temppelin ritarien synty

Ensimmäisen ristiretken jo päätyttyä ja suurimman osan ristiretkeläisistä palatuttua koteihinsa Pyhä Maa oli vaarallinen paikka pyhiinvaeltajille. Kristittyjä sotilaita oli paikalla vain vähän, ja monet heistä olivat joka tapauksessa murhamiehiä ja rikollisia, joten ryöstely oli jatkuvana riesana. Vuonna 1118 Hugues de Paynes, frankkiseikkailija, Martignyn linnanherra ja Champagnen kreivin serkku saapui Palestiinaan tarkoitukseenaan suojella pyhiinvaeltajia, jotka matkustivat Jaffasta Jeru-

salemiin. De Paynes vannoi köyhyys- ja siveysvalan ja sai suositeltua seitsemän muuta ritaria vannomaan saman valan ja liittymään hänen joukkoonsa. De Paynes kumppaneineen esittäytyi Jerusalemin kuninkaalle Baldwin II:lle, joka oli vaikuttunut ja lahjoitti köyhille ritareille tiloja palatsistaan, al-Aqsan moskeijasta, jota myös Salomonin temppeliksi väitettiin, ja ryhtyi tukemaan heitä myös taloudellisesti. Näin järjestö sai nimensä Pauperes Commiliones Christi Templique Salomonis, Kristuksen Salomonin temppelin köyhät ritarit.

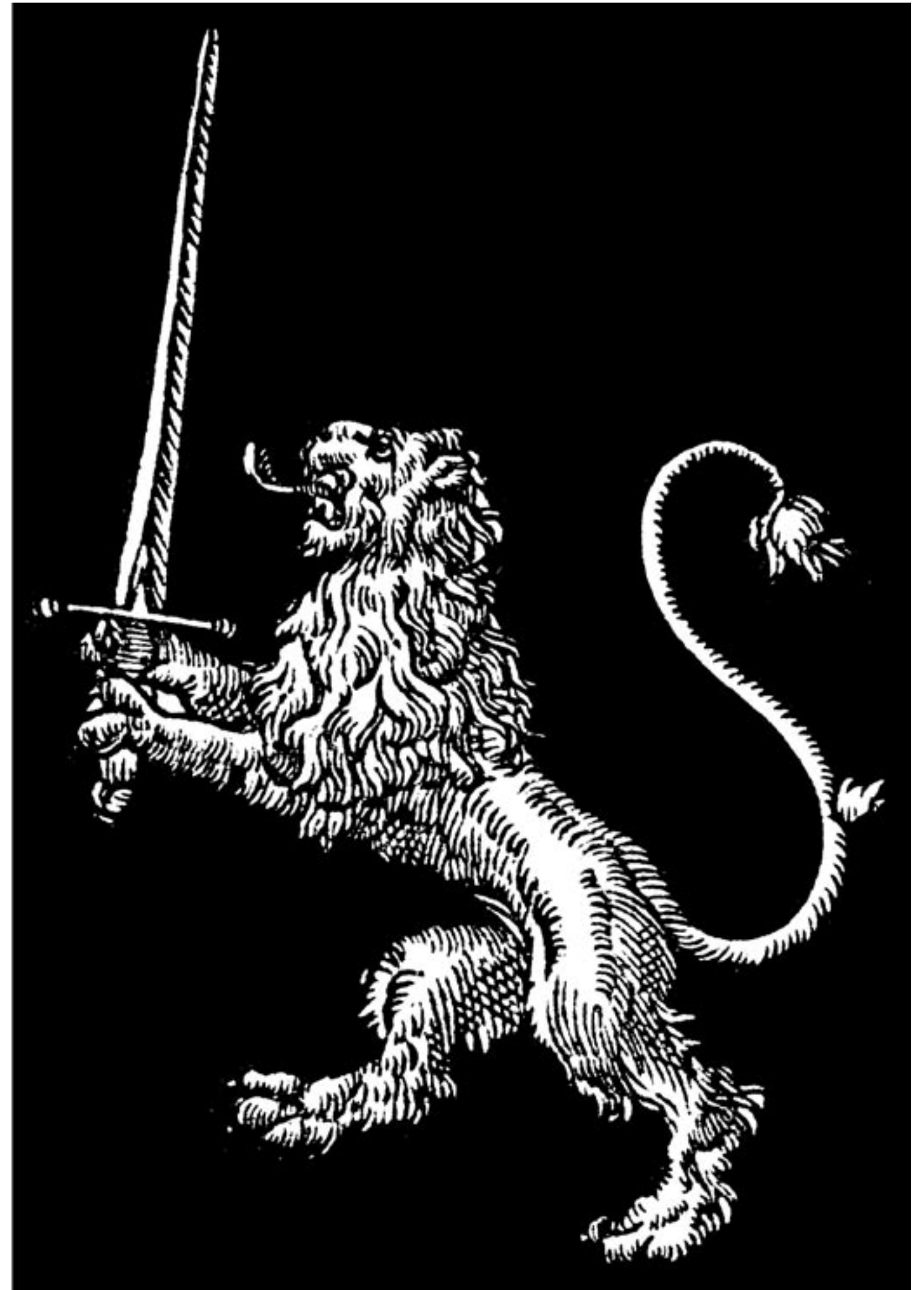
1126 kuningas menetti runsaasti sotilaitaan Tel-Shaqabin taistelussa eikä nähnyt muuta keinoa pitää Pyhää Maata kristittyjen käsissä kuin uuden ristiretken. Koska temppeliritareilla oli yhteyksiä sistersiläismunkki kirkkoisä Bernardiin, kaksi veljeä lähetettiin tämän luokse 1126, ja vuotta myöhemmin de Paynes itse lähti pyytämään uutta ristiretkeä. Vaikka jo 1123 de Paynesiin viitataan eräässä dokumentissa ”temppelin ritarien mestarina”, eivät temppeliritarit olleet uskonnollinen järjestö vielä tässä vaiheessa, ainoastaan vapaamuotoinen ryhmä samanmielisiä ritareita. Heillä oli suuria vaikeuksia saada uusia jäseniä, ja vaikuttaa siltä että ryhmä oli vähällä hajota jo alkuunsa. Bernardin tapaaminen muutti kaiken.

Pyhä Bernard vaikutti de Paynesista ja lupasi etsiä tälle jäseniä sekä laatia säännösten temppelin ritareille, koska Bernardin sanojen mukaan: ”He pystyvät taistelemaan Herran taistelua ja ovat todella Kristuksen sotilaita”. 1128 Bernard lähetti Troyesin kirkkoneuvostoon hyväksyttäväksi Temppeliherrojen perustamiskirjan ja säännösten. Neuvosto hyväksyi dokumentin, ja pian Euroopassa ryhdyttiin levittämään pamflettia, jossa ylistettiin tätä ”uutta ritaristoa” (the new knighthood). De Paynes palasi Palestiinaan organisoimaan nyt yhtäkkiä valtavasti rikkaampaa, suurempaa ja järjestäytyneempää veljeskuntaansa.

Organisaatio – suurmestarista

maallikkoveljeen

Veljeskunnan organisointi kesti hyvin pitkään eikä ollut valmis ennen 1200-luvun puoliväliä. Temppeliherrojen organisaatio

koostui temppeleistä ja pienemmistä alueellisista komento-keskuksista. Järjestön keskus oli Jerusalemissa Salomonin temppelissä, jota hallitsi järjestön suurmestari. Jo varhain perustettiin temppelit myös muille rintama-alueille, Pyhällä Maalla Antiokaan ja Tripoliin, Espanjassa Leoniin ja Aragoniin sekä Portugaliin. Näitä temppeleitä hallitsivat paikalliset mestarit, joilla oli kaikki suurmestarin oikeudet paitsi suurmestarin itse ollessa paikalla. Kun järjestön varallisuus paisui, tiluksia hallinnoimaan ja uusia jäseniä kouluttamaan perustettiin uusia temppeleitä Ranskaan, Englantiin, Skotlantiin, Irlantiin, Sisiliaan, Apuliaan, Kreikkaan ja Saksaan. Nämä temppelit toimivat myös iäkkäiden veljien koteina, sillä liittyessään nämä olivat lahjoittaneet kaiken omaisuutensa temppelille.

Temppeliherrojen hierarkia oli seuraavanlainen: Ylimpänä oli mestari, hänen varamiehenään toimi senesalkki. Korkein sotilaallinen komentaja oli marsalkka, Jerusalemin maan ja valtakunnan komentaja hallitsi rahastoa sekä tilusten ja laivaston hoitoa, Jerusalemin kaupungin komentaja vastasi sairaala-toiminnasta sekä lopuksi oli veli, joka vastasi varusteista. Mestari valittiin eräänlaisella äänestyksen ja arvannon yhdistelmällä, ja hänellä oli ylin valta temppelissä. Marsalkka oli mestareiden jälkeen tärkein viranomainen, ja alueelliset marsalkat olivat vastuussa hänelle. Monimutkainen organisaatio oli hidas kehittää, mutta tuli pakolliseksi, kun jäsenten määrä kasvoi, erityisesti maallikkojäsenten, jotka palvelivat vain lyhyen aikaa, lahjoittivat vain puolet omaisuudestaan ja joilla oli lupa mennä naimisiin.

Temppeliherrojen osin kirkollinen asema, kansainvälinen toiminta ja suuri varallisuus toivat heille maallista valtaa ja mahdollisuuksia entistä suurempaan varallisuuteen. He alkoivatkin harjoittaa eräänlaista pankkitoimintaa, jossa atelinen, joka halusi lähteä Pyhälle Maalle, saattoi luovuttaa omaisuuttaan temppelille kotonaan, ja saada maksumääräyksen, jota vastaan hän sai vastaavan summan toisesta temppelistä Pyhällä Maalla. Palvelusta perittiin luonnollisesti palvelumaksu, ja onkin esitetty, että tämä koronkiskontakieltoa heikentävä tapa olisi vaikuttanut historiaan enemmän kuin mikään muu temppeliherrojen saavutus, ja että temppeli olisikin kaikista keskiaikaisista insti-tuutioista eniten vaikuttanut kapitalismin syntyyn.

Temppeliherrojen kirkollinen valta oli sekin hyvin suuri. Temppelin oma papisto oli vastuussa vain paaville, eikä paikallinen kirkkohallinto voinut puuttua sen toimiin. Paavin bulla ”Omne datum optimum” vuodelta 1152 antoi temppelin papistolle oikeudet pitää messua ja jakaa sakramentteja. Koska kaikki veljet olivat papistoa, heidät voitiin tuomita ainoastaan kirkollisessa tuomioistuimessa.

Elämä temppelissä

Temppeliherrojen kutsumus oli kaksijakoinen, he olivat liittyneet järjestöön sekä taistellakseen että rukoillakseen. Tässä ei kuitenkaan nähty mitään ristiriitaa. Jo ennen ristiretkiä paavit Leo IV ja Johannes VIII olivat julistaneet, että puhdassydämiset soturit, jotka kaatuivat kirkon puolesta taistellessaan perisivät

Jumalan valtakunnan. Myös pyhä Bernard oli samaa mieltä, hänen mukaansa Kristuksen puolesta tappaminen oli ”male-cide non homicide”, epäoikeudenmukaisuuden eikä niinkään epäoikeudenmukaisten tuhoamista. ”Pakanan tappamalla voit-taa kunniaa, sillä se tuo kunniaa Kristukselle”.

Temppeliherrojen aatemaailma oli hyvin sistersiläinen, mietskelyä ja asketismia painottava. He elivät yksinkertaisesti ja selibaatissa, ja heidän oli toteltava esimiestensä pienintäkin komentoa. Temppeliritari ei saanut edes säätää jalustimiaan ilman lupaa. Heidän hiuksensa olivat lyhyet, ja temppeleissään he käyttivät valkoista hupullista kaapua. Hiljaisuus oli hyvin tärkeää, ja aikataulu tarkka. Joka yö oli pakollinen tilaisuus, jossa luettiin lyhennetty versio sistersiläisten yörukouksesta. Se koostui psalmeista ja rukouksista, jotka usein lukutaidottomat ritarit saattoivat oppia ulkoa. Vastaavia tilaisuuksia järjestettiin useita kertoja päivässä. Sotaretkillä tilaisuudet korvattiin Isä meidän -rukouksilla, joita luettiin seitsemän seitsemästi päivässä sekä yhdeksän iltapäivällä ja kolmetoista yörukouksen aikaan. Päivässä syötiin kaksi ateriala hiljaisuudessa, joskin yksi munkeista luki Raamattua ääneen aterioiden aikana. Veljet aterioivat pareittain valvoakseen, ettei toinen heikentänyt itseään paastoamalla. Ruoka oli ravitsevampaa kuin sistersiläisillä, ja sitä oli enemmän, jotta veljet olisivat kykeneviä taistelemaan. Metsästys oli kiellettyä, leijonan metsästystä lukuun ottamatta. Veljien oli kasvatettava parta, eivätkä he saaneet suudella edes äitiään tai sisartaan.

Hiljaiseen ja mietiskeleväiseen elämään toi vaihtelua ainoastaan sotilaspalvelus, joka suureksi osaksi koostui lyhyellä varoitustajalla järjestetyistä iskuista ryösteleviä turkkilaisia vastaan. Taistelussa temppeliherroilla ei ollut lupaa antaa tai pyytää armoa eikä heistä maksettu lunnaita. Useimmiten vangiksi jääminen merkitsi kuolemaa.

Temppeliherrojen varustus sotaretkillä oli samanlainen kuin muillakin eurooppalaisilla ritareilla, alkuaikoina pitkä rengaspanssaripaita, pehmustetut säärystimet, kypärä, kilpi, peitsi sekä kaksiteräinen raskas lyömämiekka. Myöhemmin otettiin käyttöön rengaspanssarisäärystimet, panssaripaita lyheni, kilpi pieneni ja kypärä peitti myös kasvot. Heidän asetakeissaan oli punainen risti valkoisella pohjalla.

Sotatoimia Pyhällä Maalla

Temppeliherrojen vaikutusvalta Pyhällä Maalla lähti voimakkaaseen nousuun 1148, kun toinen ristiretki oli melkein tuhottu ja armeijan komentaja, Ranskan kuningas Louis VII menetti luottamuksen omiin komentajankykyihinsä ja luovutti armeija komennon temppeliherrojen suurmestarille, Hugues de Paynesin seuraajalle Everard des Barresille. Hänen mukanaan olevat 300 espanjalaista temppeliritaria olivat ainoat kurinalaiset joukot ristiretkiarmeijassa. Des Barres palautti kurin armeijaan ja sai tuotua sen rippeet rannikolle, missä kuningas pakeni laivalla ottaen mukaansa ratsuväkenensä. Des Barres johti jäljelle jääneen ranskalais-saksalais-syyrialaisen armeijan Akkaan. Huolimatta des Barresin menestyksestä toinen ristiretki epäonnistui ja tuotti vain harmia frankeille Pyhällä Maalla.

1187 temppeliherrat saivat osaltaan miltei aikaan Pyhän Maan menettämisen muslimelle, kun temppeliherrojen raivohullu suurmestari Gerard de Rideford neuvoi kuningas Guytä marssimaan Tiberiakseen, jonne sulttaani Saladin oli piirittänyt kuninkaan vaimon syötiksi. Vedettömän taipaleen poikki marssinut armeija oli heikko jo kun se leiriytyi Hattinin kukkulalle, jonka kaivo oli kuivunut. Aamulla Saladin piiritti kukkulan ja tuhosi suurimman osan janoon nääntyneestä armeijasta. Antautuneet säästettiin, lukuun ottamatta temppeliherroja ja johanniittoja, jotka kaikki mestattiin.

Seuraavan sadan vuoden aikana Jerusalemin kuningaskunnan onni vaihteli, mutta 1200-luvun loppua kohden tultaessa alkoi näyttää selvältä, ettei kristittyjen valta Palestiinassa kestäisi enää kovinkaan pitkään. 1290 Akka oli miltei viimeinen kaupunki kristittyjen hallussa Pyhällä Maalla. Tilanne oli kuitenkin melko rauhallinen ja kauppa kukoisti kaupungissa saraseenikauppiaiden saadessa liikkuu vapaasti. Syksyllä kuitenkin tilanne muuttui yhtäkkiä, kun Pohjois-Italiasta purjehti Akkaan joukko työttömiä sekatyöläisiä tarkoituksenaan ryhtyä ristiretkelle. Sato oli ollut hyvä, ja Akkassa oli erityisen paljon muslimivieraita, eikä kestänyt kovinkaan pitkään, kun humalainen italialaisjoukko päätti järjestää oman ”ristiretkensä” ja ryhtyi tappamaan kaikki tapaamansa saraseenit. Akkan sotilaat ja temppeliritarit pyrkivät suojelemaan saraseeneja, mutta lähialueita hallitseva sulttaani Qalawun raivostui, ja ennen kuolemaansa vannotti poikaansa al-Ashrafia tuhoamaan kristittyjen kaupungin. Toukokuussa 1291 al-Ashraf piiritti kaupungin mukanaan 160 000 jalka- ja 60 000 ratsumiestä sekä sata katapulttia. Kaupunkia puolusti vain hieman yli 15 000 sotilasta. Kaikki temppeliherrojen ja johanniittojen tärkeimmät johtajat olivat paikalla.

Toukokuun kahdeksanteentoista mennessä puolustajat oli ajettu kaupungin sisemmän muurin suojiin, ja al-Ashraf määräsi rynnäkön. Muuri murtui ja lopun päivää Akkan kaduilla käytiin veristä taistelua, jossa mukana olleet ritari-järjestöt, johanniitat, temppeliritarit ja muut osoittivat urheutensa. Johanniittojen marsalkka Matthieu de Clermont, nähtyään mestarinsa kuolevan, lähti temppelistä, jossa hän oli ollut lepäämässä, etsimään kuolemaansa. Kaikki läsnä olleet johanniitat lähtivät hänen mukaansa ja, temppelin kronikoitsijan mukaan, taistelivat raivokkaasti ja ”tappoivat, hän ja hänen kumppaninsa, monia saraseeneja ja lopulta kuolivat, kuten urheat ritarit, hyvät kristityt, ja olkoon herra heille armollinen”. Hieman myöhemmin temppeliherrojen suurmestari Guillaume de Beaujeu koki samanlaisen kohtalon yrittäessään vallata kaapattua erästä tornia vain kahdentoista veljen avulla.

Nyt, Akkan ollessa menetetty, puolustajat keskittyivät evakuoimaan jäljelle jääneitä. Temppeliherrat lastasivat laivansa täyteen pakolaisia ja jäivät itse jälkeen, haavoittuneet mukaan lukien. Hieman aikaisemmin tosin veli Rutger von Blum oli päättänyt pelastaa nahkansa ja tienata omaisuuden kaapamalla laivan ja perimällä valtavaa maksua pakenevilta kaupunkilaisilta. Temppeliherrat vetäytyivät temppeliinsä, ja muutamaa päivää myöhemmin al-Ashraf tarjosi hyviä antautumisehtoja. Temppeliherrojen johtaja veli Pierre hyväksyi

ehdot ja päästi joukon piirittäjiä vielä hallinnassaan oleviin kaupun-osiin. Mamelukit ryhtyivät kuitenkin raiskaamaan siviiliväestöä, a temppeliherrat tappoivat heidät ja jatkoivat puolustautumista. Pian al-Ashraf ehdotti uusia neuvotteluita, ja Pierre ratsasti neuvottelemaan, mutta hänen kimppuunsa käytiin välittömästi ja hänet mestattiin. Nyt temppeliherrat päättivät lähettää aarteensa ja pyhänjäännöksensä veneillä turvaan ja valmistautuivat lopulliseen taisteluun. Pommitus jatkui, ja pian mamelukit hyökkäsivät temppeliin, jota puolusti enää kourallinen väsyneitä veljiä, joista monet olivat haavoittuneet. Pahoin ravisteltu temppeli ei kuitenkaan kestänyt taistelua, vaan sortui pianhyökkäyksen alettua haudaten alleen puolustajat ja ainakin kaksituhatta hyökkääjää.

Myöhempiä vaiheita

Akkan häviön jälkeen temppeliherrat keskittyivät yhä enemmän taloudenhoitoon, mutta pian järjestön valtava varallisuus ja etuoikeudet koituvat sen turmioksi. Temppeli hankki paljon vihollisia, heidän joukossaan Ranskan kuningas, joka, paavin val-lan heikkenyttyä, ryhtyi 1307 toimiin temppeliherroja vastaan. Prosessi oli pitkä, ja sen aikana temppeliherroja syytettiin useista rikoksista, muun muassa kuvanpalvonnasta, krusifiksin päälle sylkemisestä, sodomiasta ja vastaavasta. Useimmat tutkimukset viittaavat siihen, että syytökset olivat perättömiä. Kidutuksen alla monet temppeliherrat tunnustivat osan syytöksistä, mukaan lukien silloinen suurmestari Jaques de Molay. Viimein 1314 temppelin ritarit julistettiin hajotetuiksi, ja de Molay ja kolme muuta temppeliherrojen johtajaa tuomittiin kuolemaan. Tuomion kuultuaan de Molay julisti järjestön olevan syytön esitettyihin rikoksiin, ja hänet poltettiin seuraavana päivänä elävältä. On selvää että luostarin ja ritarikunnan yhdistäminen tuotti tehokkaimpia sotilaita, mitä Euroopassa keskiajalla oli. Askeettinen elämäntapa ja esimiesten totteleminen teki taistelijoista kurinalaisia, mitä Euroopan aateliset eivät missään tapauksessa olleet. Myös täydellinen omistautuminen uskonnolle teki temppeliherroista sangen pelottomia ja luotettavia sotilaita, ja lisäksi heidän taloutensa oli niin vahva, etteivät varusteet olleet ongelma.

Lähteet

Desmond Seward, *The Monks of War – The Military Religious Orders, 1995*, Catholic Encyclopedian artikkeli *The Knights Templar*: <http://www.newadvent.org/cathen/14493a.html>.
Suomennoksia tarkistin kenttävovasti Hannu Kivijärven artikkelista *Temppeliherrojen Ritarikunta*: <http://www.saunalahti.fi/rovasti/Temppeliherrat.html>
Cyberfarm.com:in artikkeli *A History of the Knights Templar*: <http://www.thecyberfarm.com/templars/templarhistory.html>

Tuomas Tammisto

Noita roviolle!

Millaisissa sosiaalisissa tilanteissa noituussyytös tehdään?

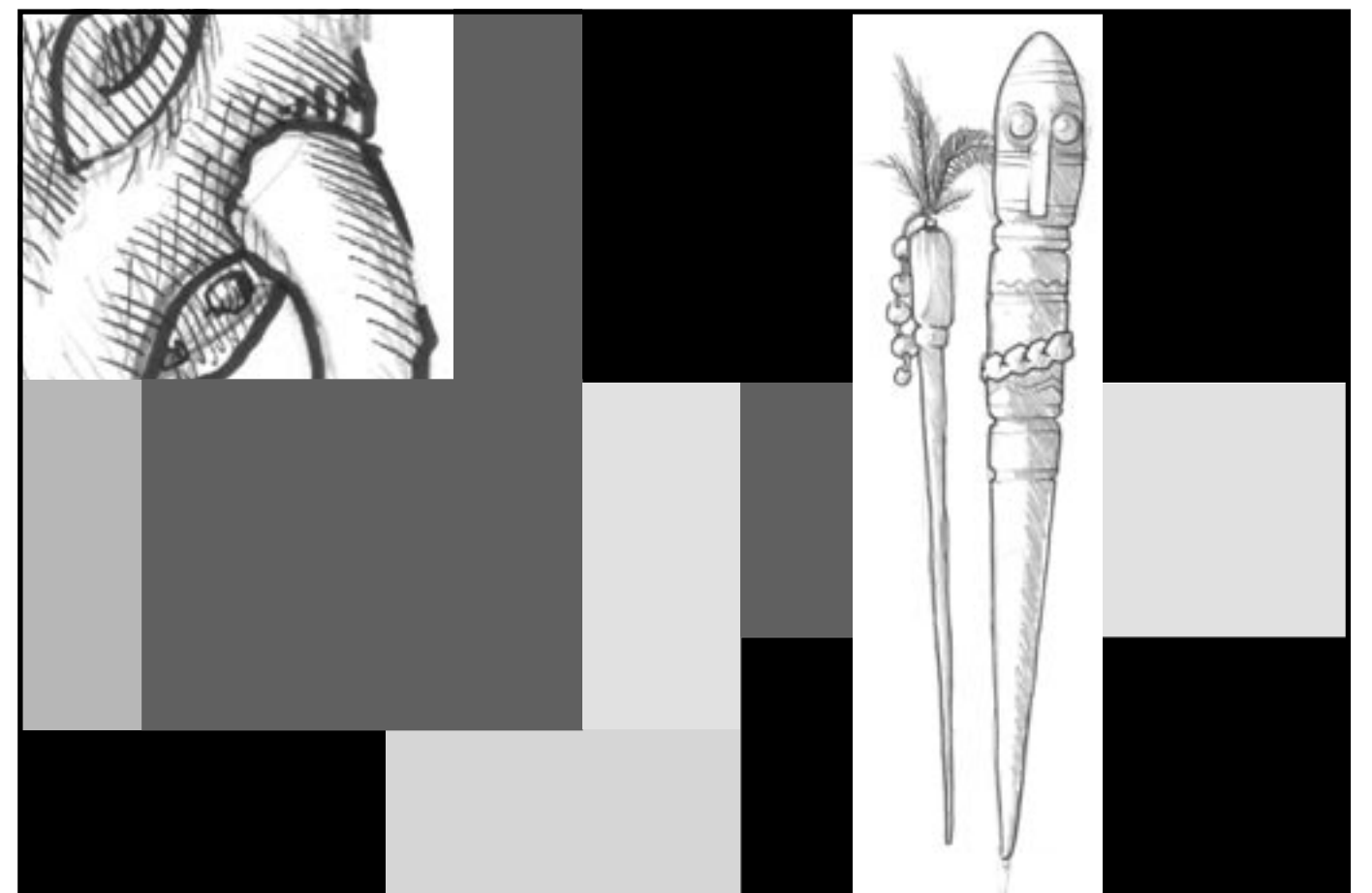
Noituus ja täsmällisemmin noituussyytökset ovat laajalle levinneitä ilmiöitä. Niitä on esiintynyt hyvin erilaisissa kulttuureissa kautta aikain. Noituus on siis ilmiönä hyvin yleinen ja perustellusti yleistäen voidaan mielestäni sanoa, että - muodossa tai toisessa – noituus on yleisinhimillinen ilmiö. Tästä päädytään kysymykseen miksi. Miksi noituussyytöksiä esiintyy niin laajalti? Missä sosiaalisissa tilanteissa niitä tehdään? Tarkastelen artikkelissani näitä kysymyksiä kolmen eri aikaan ja kulttuuriin sijoituvan esimerkin valossa.

Ensimmäinen esimerkki on 50-luvun Etelä-Afrikasta, Nyakyyusa ja Pondo -kansojen parista. Näiden keskenään varsin samankaltaisten kansojen uskomukset noidista ovat hyvin erilaiset, mikä voisi olla erilaisen sosiaalisen organisaation tulosta: nyakyusat asuvat ikäryhmittäin kylissä, erillään sukulaisistaan, kun taas pondot asuvat sukulaisuussuhteiden mukaan järjestäytyneissä kylissä. Tämä ero sosiaalisessa rakenteessa saattaa vaikuttaa huomattavan paljon noituususkomuksiin.

Toinen esimerkki on niinikään Afrikasta, tosin 1980-luvun

Kamerunista, jossa noituudella vaikuttaisi olevan tärkeä rooli konfliktien rauhanomaisessa ratkaisemisessa. Bangoua-kansan mukaan noituus on inhimillisesti täysin hallitsemaan voima, ja sen syyt saattavat olla huomattavan erilaisessa käsityksessä ihmisen persoonallisuudesta. Kaikki ihmiset, kaksosia lukuun ottamatta, ovat kahden olion edustamia: minä ja toisaalla asuva tuntematon "alter ego", joka saattaa muuttua vahingolliseksi noidaksi. Noituus johtuu näiden kahden olion yhdistymisestä, ja konfliktit ratkotaan erottamalla nämä kaksi oliota rituaalisesti toisistaan.

Kolmas esimerkki on taas keskiaikaisesta (1100-luku) Euroopasta, jossa ihmisiä syytettiin tautien kantamisesta hyvin samalla tavalla kuin muun muassa Afrikassa ihmisiä noituudesta. Kolme yleisintä "syytöstyyppiä" ovatkin tietyn viranhaltijan syyttäminen, huono-osaisen enemmistön syyttäminen ja oman yhteisön ulkopuolisten syyttäminen. Näillä eri syytöstyypeillä on tietenkin omat eri syynsä, mutta kaikkien tavoite oli jossain määrin selkeä poliittinen.

Yleiset syyt

Hyvin yleinen lähteissä mainittu syy noituussyytöksille on kauteus, joka on usein naapurin (yllättävän) menestyksen aiheuttamaa. Esimerkiksi nyakyusat syyttävät järjestään vain oman kylän väkeä, kun taas pondot syyttävät noituudesta ani harvoin naapureitaan ja enimmäkseen kylän ulkopuolista väkeä, kuten työtovereitaan (työskennellessään kylän ulkopuolella). Nyakyusat perivät kaiken sukunsa kautta, ja sukulaiset auttavat toisiaan, mutta he asuvat ikätovereidensa kanssa erillään sukulaisistaan. Siten omien kyläläisten menestys ei auta henkilöä, kun taas pondojen parissa tilanne on päinvastainen. Sukulaiset ovat myös heidän parissa pääasiallinen (taloudellinen) turva, ja koska he asuvat sukunsa parissa, on naapureiden (eli sukulaisen) menestyminen jokaisen intresseissä.

Myös Bangoua-kansan parissa varakkaat kauppiat ovat usein noituussyytöksen kohteita, ja näitä syytöksiä voidaankin pitää eräänlaisena tuloeroja tasoittavana mekanismina. (Uusmarxilainen tutkija Roger Keesing pitää varallisuuserojen pieninä pitämistä yhtenä tärkeänä syynä puhuessaan meksikolaisten talonpoikien noituususkomuksista.)

Noituussyytöksen taustalla olevat syyt voivat olla myös puhtaan poliittisia. Bangouaien parissa noituudesta on tullut jopa hyökätä korkearvoisia virkamiehiä vastaan. Samalla tavalla noituus- tai tautisyytökset ovat olleet usein tapa päästä eroon epämiellyttävästä johtajasta, esimerkiksi keskiaikaiset munkit saattoivat päästä helposti eroon luostarin apotista väittämällä

tämän sairastavan lepra. Tosin on muistettava, että vaikka eri poliittisissa systeemeissä syytöksiä käytetään eri tavalla, on itse systeemin kuitenkin oltava hyväksytty, jotta syytös onnistuu. Syytös onnistuu myös todennäköisemmin, jos kohteesta ei alun alkaenkaan olla pidetty.

Tärkeä ja usein mainittu syy noituussyytteille on sosiaalinen valvonta. Syytöksillä pystytään ylläpitämään tai vahvistamaan auktoriteettia, valvomaan normeja ja pitämään tietyt yksilöt ruodussa. Noituussyytteitä voidaankin pitää monien mielestä tietyn yhteisön arvojen ilmaisuna. Esimerkiksi pondojen uskomuksia noidan ja tämän apurin välisistä seksuaalisista suhteista voidaan katsoa ilmaisevan kiellettyjä suhteita yhteisössä, jossa klaanin ulkopuolinen avioliitto on tärkeä normi. Syytös voi myös olla myös rangaistus tiettyjen normien rikkomisesta, esimerkiksi epäkunnioittavasta käytöksestä kylänvanhimpiä tai aviomiestä kohtaan. Syytetyksi tuleminen uhka on voimakas tapa patistaa mukautumiseen ja hyväksyttiin sosiaaliseen käyttäytymiseen.

Konflikti

Useiden lähteiden mukaan noituussyytteitä tehdään enimmäkseen (sosiaalisten) konfliktien aikana. Konfliktin laajuus voi vaihdella kahden yksilön, esimerkiksi yleisestä jalkavaimojen välisestä riidasta aina koko yhteisön kattavaan konfliktiin, jossa esimerkiksi johtaja tai johtajat ovat syytettyinä. Noituus ei ole

vain arvojen, vaan myös konfliktin ilmaus. Tämä ilmaus voi taas saada hyvin erilaisia muotoja. Bangoua-kansan parissa noituus-syyte on ensisijaisesti symbolinen ilmaus konfliktista, ja kaikkiin vähänkin isompiin riitoihin tai ongelmiin sisältyy noituutta, mutta vain hyvin harvoin väkivaltaa. Rituaalit, joissa syytös tehdään ja joissa joku julistetaan noidaksi, eivät ole tarkoitettu rangaistukseksi, vaan syyllisyyden poistamiseksi. Syytetyn syyllisyyden (olipa tämä ”oikea” syyllinen tai ei) katsotaan johtuvan noituudesta. Kun syyllinen on erotettu hänen ”pahasta” alter egostaan, on myös itse riita ratkaistu. Noituus on tässä tapauksessa eräänlainen varaventtiili, jota käytetään, kun konflikti on vaarassa muuttua väkivaltaiseksi.

Kaikissa mainituissa tapauksissa noituus ja noituussyytteet ovat sosiaalisen valvonnan mekanismeja, tapoja ilmaista ja ratkaista konflikti, joko väkivallattomasti palauttamalla sosiaalinen järjestys, kuten Bangoua-kansan parissa tai poistamalla vihattu johtaja, esimerkiksi keskiaikaisten munkkien parissa. On tärkeä muistaa, että nämä syytökset eivät kuitenkaan kyseenalaista itse poliittista systeemiä, ja kuten Mary Douglas on todennut, itse poliittisen systeemin pitää olla hyväksytty, jotta syytös olisi onnistunut. Olisikin mielenkiintoista tietää, käytetäänkö noituutta tietyn aseman tai instituution kyseenalaistamiseen vaiko vain vihatun viranhaltijan tai johtajan kaatamiseen.

Kun todetaan, että noituussyytteet ovat yhteisön arvojen ilmaisu, joudutaan mielestäni välttämättä kysymään kenen arvot on ilmaistu. Yhteinen kulttuuri ei missään nimessä tarkoita täysin yhteisiä ja jaettuja arvoja (tämän huomannee jokainen jo omassa yhteisössään). Mielenkiintoista kyllä pondojen ja nykyyusien parissa päälliköiden katsotaan olevan noituuden ”ulkopuolella”. Bangouaoiden parissa päälliköt puolestaan ratkaisevat noituussyytökset. Tämän vuoksi noituudesta puhuttaessa on yhteisön voimasuhteet välttämättä otettava huomioon. Voidaan sanoa, että noituussyytteet paljastavat, ainakin jos-sain määrin, yhteisön rakenteen (esimerkiksi todellisen hierarkian). Mielestäni Victor Turner tarkoitti juuri tätä todetessaan, että konfliktit paljastavat aina jotain yhteisöstä, sillä ne näyttävät miten ihmiset ryhmittyvät.

Yhteenveto

Onko noituudesta antamani kuva liian rationalisoiva? Omassa viitekehyksessään noituus vaikuttaa erittäin järkevältä ja tarkoituksenmukaiselta. Esimerkiksi väkivallan välttäminen rituaalisesti luulisi olevan koko yhteisön etu, ja taudin kantamisesta tai noituudesta syyttäminen vaikuttaisi olevan täysin rationaalinen tapa kerätä kannatusta ja/tai eristää epätoivotut henkilöt tai ryhmät. Tiettyyn rajaan asti näin varmasti onkin. Mutta näin saatetaan ohittaa näiden syytösten toinen puoli.

Syytetäänkö tiettyjä henkilöitä noituudesta, koska heistä ei pidetä, vai ollaanko heistä pitämättä, koska heitä pidetään noitina? Tai uskovatko bangouat vilpittömästi noitiin, vai onko se vain sovittu rituaalinen tapa käsitellä vaikeita asioita tai jopa olla käsittelemättä itse ongelmaa? Entä uskovatko kaikki yhteisön jäsenet samoissa määrin noitiin, jos uskovat ollenkaan?

Esimerkiksi, onko Pondo-päällikön ja tavallisen rahvaan uskomuksissa eroja? Mitä todennäköisimmin on, mutta lienee myös liian yksinkertaista olettaa, että päälliköt ”huijaavat” kansaansa. Ja on vaikea löytää rationaalista tai sopeutumista edistävää syytä Uuden-Guinean Fore-kansan noitauskomuksista. Tätä kansaa koettelee ruumiiden rituaalisen syömisestä tämä hermostosairaus, josta kärsivät enimmäkseen yhteisön naiset. Tautia pidetään noituuden aiheuttamana ja kuolemantapauksen jälkeen hakataan usein naapurikylän noitana pidetty mies. Johtuuko tämä siitä, että miestä todella pidettiin noitana vai onko taustalla joku muu konflikti?

Noituussyytöksiä tehdään mitä ilmeisimmin konfliktien aikana. Tämä tuntuisi pitävän paikkansa useimman yhteisön parissa, joilla on noituusinstituutio. Tosin syytöksiä käytetään hyvin eri tavoin: ne voivat olla hyvinkin hienovarainen tapa käsitellä sosiaalisia ongelmia (kuten bangouat) tai noituus voi olla tapa selittää tautien aiheuttajaa. Monica Hunter Wilson on todennut, että noituus on instituutiona tyypillistä yhteisöille, jotka eivät pysty kontrolloimaan ympäristöään. Suuri osa lähteistä ja etnografista materiaalia tukee tätä väitettä. Toisaalta, kuten Wilson on itse todennut, noitauskomuksia muistuttavia ”standardoituja painajaisia” esiintyy myös moderneissa yhteisöissä, esimerkiksi McCarthyn kuumeinen ”punaisten agenttien” pelko 50-luvun Yhdysvalloissa.

Lähteet:

Mary Douglas: ”Witchcraft and Leprosy: Two Strategies of Exclusion”; *Man, New Series*, Vol.26, No. 4 (Dec. 1991), 723-736.

Roger Keesing, Andrew Strathern: *Cultural Anthropology: A Contemporary Perspective*; Fort Worth: Harcourt Brace College, 1998

Charles-Henry Pradelles de Latour: ”Witchcraft and the Avoidance of Physical Violence in Cameroon”; *The Journal of the Royal Anthropological Institute*, Vol. 1, No. 3 (Sep. 1995), 599-609.

Monica Hunter Wilson: ”Witch Beliefs and Social Structure”; *The American Journal of Sociology*, Vol. 56, No. 4 (Jan. 1951), 307-313.

Jenni Sahramaa

Uskonnollisuus ja liveroolipelit

”**Olisipa kiva nähdä** joskus larp-uskonto, joka toimisi oikeasti”, totesi eräs ystäväni, kun kerroin kirjoittavani tätä artikkelia. Itse olen monesti ärsyyntynyt, kun peleissä tulee vastaan lähinnä stereotyyppisen typeriä käsityksiä esimerkiksi kristin- tai muinaisuskosta. Mitä siitä? Uskonto ja uskonnollisuus ovat sen verran tärkeitä kulttuurin ja ihmiselämän osia, ettei niitä oikein voi ohittaa larp-maailmaa luodessa tai hahmoon eläytymistä miettiessä. Tämä artikkeli pyrkii avaamaan joitakin uskontoihin ja uskonnollisuuteen liittyviä peruskäsitteitä uskontotieteen ja käytännöstä kertyneen kokemuksen avulla. Kyseessä on lähinnä pintaraapaisu, mutta sitä voinee käyttää niin maailmanluonnin kuin oman eläytymisenkin pohjana.

uskonnollisuuden alkuperä ja funktiot

Uskonnollisuus, tai ainakin jonkinlainen yliluonnolliseksi käsitettyihin ilmiöihin liittyvä rituaalinen toiminta, on ihmisen kehityshistoriassa varsin vanha piirre. Eräs nykyihmisen määritelmistä onkin homo religiosus, uskonnollinen ihminen. Jo edeltäjäilämme neanderthalinihmisillä (Homo sapiens neanderthalis) on 50 000 vuotta sitten ollut käytössä tapa haudata ainakin osa vainajistaan. Oliko kyseessä uskonnollisuus vai vain tapa päästä eroon ruumiista hautaamalla se maahan, on arkeologisin keinoin vaikea selittää. Varmaa on kuitenkin se, että nykyihmisen (Homo sapiens sapiens) ilmestyttyä maan pinnalle uskonnolli-

suus on ollut ihmisyyttä määrittävä piirre. Varhaisesta uskonnollisuudesta kertovat usein selkeimmin hautalöydöt, mutta myös monia muistakin yhteyksistä löytyneitä esineitä, joilla ei ole selkeästi havaittavaa funktiota, ovat tutkijat tulkinneet rituaalisiksi tai uskonnollisiksi.

Uskonnolla on monia funktioita. Maailmanselittäminen on varsinkin varhaisina aikoina ollut hyvin keskeistä: pieni ihminen suuren luonnon keskellä on ympäristöään jäsentääkseen joutunut miettimään selitystä hyvin monenlaisille ilmi-öille. Nykyaikanakin moni hakee turvaa maailman pahuudelta uskota jumalaan ja kaiken takana olevaan suureen suunnitelmaan. Uskontoa tarvitaan pyhän ja rajan määrittelyssä, ja siihen liittyy usein moraalikäsitelmiä ja -ohjeita. Monelle uskonnollisuuden tärkein puoli ovat elämänsäkaareen liittyvät rituaalit, ja

olekaan niin suoraviivainen ja yksinkertainen kuin sitä selittävät teoriat, on mahdollista erotella esimerkiksi primitiivisille metsästäjä-keräilijöille ja maanviljelijöille tyypillisiä uskonnollisuuden muotoja.

Metsästäjä-keräilijöiden uskonto, esimerkiksi Suomen kivikautisten asukkaidenkin harjoittamaksi ajateltu arktinen uskontotyyppi, liittyy yleensä vahvasti metsästyksen ja eläimiin. Metsästysmagiaan kuuluvat eläinseremonialismi, ennen ja jälkeen metsästyksen suoritettut sekä eläinten luihin liittyvät riitit. Usko eläinten suojelushenkiin saattaa olla totemistista eli sisältää esimerkiksi käsityksen koko klaanin eläinhahmoisesta esi-isästä. Yliluonnollisen uskotaan esiintyvän kaikkialla luonnossa eikä jumalista useinkaan tehdä kuvia. Uhraaminen on varsin harvinaista ja liittyy useimmiten metsästysmagiaan, esimerkiksi

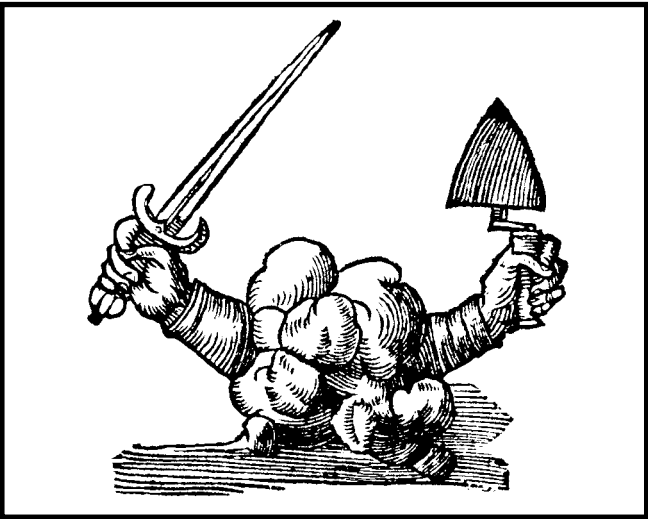
erityisesti vuodenvuorokierroon tiukasti sidotuissa luontaiselinkeino- ja maanviljelyskulttuureissa kalendaariiteillä on suurta merkitystä. Harva meistäkään tahtois luopua kokonaan vuodenvuorokierrosta jäsentävistä juhlista, kuten joulusta tai pääsiäisestä; tai ainakaan sellaisista asioista kuin lahjoista, herkuista ja vaapaapäivistä. Uskonto luo turvallisuutta ja tarjoaa joillekin syviä, mystisiä kokemuksia. Toisille se taas tarkoittaa perinnettä, jota tulee kunnioittaa vailla sen syvempää mystiikkaa. Uskontomuoto ja sen merkitys riippuvat hyvin suuresti yksilöä ympäröivästä kulttuurista ja sen arvomaailmasta.

Perusteita uskontomuodoista

Maailma on täynnä erilaisia uskontoja, joista suurimman osan synty on enemmän tai vähemmän hämärän peitossa. Jotkut uskonnot, kuten islam ja kristinusko, ovat selkeästi perustettuja, kun taas toisten alkuperä katoaa hämärään menneisyyteen. Ympäristödeterminismi on teoria, joka selittää ihmisen käyttäytymistä tämän ympäristöstä käsin: esimerkiksi yhteisön uskonto määrittäisi sen elinkeinojen perusteella. Vaikka todellisuus ei

nopeasti kuin vaikkapa elinkeinot saattavat muuttua. Niinpä esimerkiksi vanhaa suomalaista maailmankuvaa heijastelevat kalevalaiset runot kertovat keskenään hyvin erilaisista ajatusmall-eista eli sisältävät ainesta kymmenien sukupolvien ajalta. Useimpiin uskontoihin liittyykin piirteitä, joiden alkuperää ei kyetä suoraan tai järkevästi selittämään.

Maanviljelijöiden uskonto, joka mahdollisesti omaksuttiin hyvinkin varhain maanviljelyyn siirtymisen jälkeen esimerkiksi Lähi-idässä hedelmällisen puolikuun alueella, sisältää yleensä syntymisen, kuoleman ja jälleensyntymisen mysteerion. Tämä vertautuu suoraan vuodenaikojen kiertokulkuun ja näkyy esimerkiksi myyteissä egyptiläisten Osiriksesta ja sumerilaisten Dumuzista, jotka molemmat ovat kuolevia ja vaimonsa toimesta henkiin herääviä jumalia. Muita maanviljelijöiden uskonnolle

tyypillisiä piirteitä ovat esimerkiksi vahva kalendaariperinne ja vainajien ja/tai esi-isien palvonta.

Kuolemanjälkeinen elämä

Keskeistä lähes kaikissa uskonnoissa on kuoleman jälkeisten tapahtumien selittäminen. Useimpiin uskontoihin sisältyy käsitys elämän jatkumisesta kuoleman jälkeen muodossa tai toisessa. Tämä vaatii yleisesti ottaen käsityksen ihmisen jakautumisesta ruumiiseen ja sieluun, joskus vielä erikseen kuoleman yhteydessä katoavaan henkeenkin. Käsitykset siitä, mitä kuoleman jälkeen tapahtuu, vaihtelevat suuresti.

Eräs jaottelutapa on jako lähi- ja etävainajalaan. Pyyntikulttuureille tyypillisissä etävainajalakäsityksissä tuonela on jossakin kaukana, esimerkiksi äärimmäisen pohjoisessa kolkassa. Ruomis lähetettiin etävainajalaan hautaamalla se jalat tuonelan suuntaan tai polttamalla. Takaisin kuolleiden ei toivottu tulevan, mitä saattoi osoittaa esimerkiksi suuren kivikasan alle tai vamppyyriuskomuksista tuttuun tapaan tienhaaraan hautaami-

nen. Muinaisessa Kreikassa kuolleet haudattiin kolikot silmien päällä, jotta tällä olisi jotain, millä maksaa kuolleiden ja elävien asuinsijat erottavan Styks-virran lautturille.

Lähivainajalakäsityksistä tunnetuimmat löytyvät Egyptistä: faaraolle rakennettiin pyramidihautakammioihinsa kaikin mukavuuksin varustetut tilat, annettiin mukaan ruokaa, tarve-esineitä ja palvelijoita. Faaraon oletettiin sitten jatkavan elämäänsä kuolleena kammiossaan kuten ennenkin. Lähivainajal-uskomuksiin liittyy useimmiten vainajainpalvonta: haudalla käydään uhraamassa ja esi-isiltä pyydetään suojelusta. Erään muinaissuomalaisen näkemyksen mukaan kuolleista esi-isistä tuli esimerkiksi talonhaltioita. Jonkinlaisen huippunsa nämä uskomukset saivat Ruotsissa asuneilla metsäsuomalaisilla, joiden kerrottiin vielä jokunen sata vuotta sitten muumioineen

talons vanhan isännän ja säilyttäneen tämä vintillä onnea tuomassa. Piti kertomus sitten paikkansa tai ei, kyseessä on lähivainajalakäsitykselle hyvin tyypillinen ajattelumalli.

Eräänlaisia etävainajaloja ovat kristinuskon Taivas ja Helveti, joihin ihmiset jaetaan tekojensa ja uskonsa mukaan. Renessanssiaikaan tätä raakaa jakoa pehmennettiin ennen Kristusta eläneiden, mutta kuitenkin ihailtavien antiikin auktoriteettien osalta, ja esimerkiksi Danten Jumalallisessa näytelmässä Kreikan filosofit viettävät ikuisuutensa neutraalin harmaassa limbassa. Olennainen osa kristillistä kuolemanjälkeisen elämän käsitystä on myös kiirastuli, jossa sielu joutuu maksamaan pahoista teoistaan ennen pääsyään taivaan ikuisen iloon. Joillekuille ei kuitenkaan kiirastulen puhdistava vaikutuskaan riitä, ja he päätyvät ikuisen kadotukseen Saatanan ja tämän apulaisten kiusattavaksi. Useimmista Euroopassa kristinuskoa edeltäneistä uskonnoista tällainen dualistinen hyvä-paha -jaottelu puuttuu. Kuitenkin esimerkiksi muinaisskandinaavisissa uskomuksissa taistelussa kuolleet pääsivät Valhallaan Odinin ikuisiin pitoihin, kun taas muita odotti Helin hallitsema synkeä, harmaa tuonela.

Eräs käsitys kuolemanjälkeisestä elämästä on myös usko jälleensyntymiseen eli sielunvaellukseen. Tästäkin on olemassa

monia variantteja, joista jotkut uskovat sielun voivan sijoittua uudelleen myös eläinruumiisiin ja toiset taas eivät. Buddhalaiset uskovat sielun kulkevan kohti valaistumista lukemattomien elämien kautta: elämän tarkoitus olisikin vapautua tuosta kier-tokulusta ja saavuttaa sielunrauhan tila, nirvana. Muinaisessa Suomessa taas uskottiin esi-isien syntyvän samaan sukuun uudelleen, ja lapselle nimeä etsittäessä luettiin kuolleiden su-kulaisten nimiä, kunnes jokin tuntui osuvan kohdalleen. Tämän esi-isän kaltaiseksi ennustettiin lapsenkin sittemmin kasvavan. Sielunvaellususkosta kertovat myös hypnoosin keksimisen myötä muotiin tulleet entisten elämien tutkimiset transsitilan avulla.

Usko kuolemanjälkeiseen elämään on tuottanut myös valtavasti kauhutarinoita elävistä kuolleista, niin aaveista, vampyyreistä kuin zombeistakin. Tämä aihepiiri ansaitsi kuitenkin aivan oman artikkelinsa enkä käsittele sitä nyt tämän suuremmin.

Suuret maailmanuskonnot

Suuriin maailmanuskontoihin kuuluvat ainakin juutalaisuus, kristinusko, islam, hindulaisuus, buddhalaisuus, kungfutselai-suus, taolaisuus ja shintolaisuus. Kaikille näille on tyypillistä laa-ja levinneisyys ja varsin jäsentynyt oppisisältö, vaikka monia erilaisia koulukuntia esiintyykin. Lisäksi tulevat monet haja-naisemmat uskonnolliset suuntaukset, kuten Afrikan ja Aus-tralian vanha uskontoperinne, muut luonnonkansojen uskon-not, uususkonnot kuten uuspakanuus ja erilaiset sekamuodot, kuten monet uskonnot Etelä-Amerikassa. Vanhoihin uskonto-ihin, jotka tunnetaan kohtuullisesti, mutta joita ei sellaisenaan enää harjoiteta, kuuluvat esimerkiksi antiikin maailman uskon-not ja eurooppalainen muinaisusko. Kaikilla näillä on lukemat-tomia alasuuntauksia eikä näistä minkään edes pintapuolinen saati kattava käsittely ole tämän artikkelin puitteissa mahdollis-ta. Useimmista uskonnoista löytyy kuitenkin helposti tietoa niin kirjallisuudesta kuin internetistäkin.

Jokin todellinen maailmanuskonto pelimaailman tai yksit-täisen hahmon uskontona on varsin helppo toteuttaa, ja histo-riallisissa tai nykyaikapeleissä lähes väistämätöntäkin. Historial-listen pelien kohdalla on toki muistettava, etteivät uskonnot ole muuttumattomia: keskiajan ristiritarin maailmankuva poikkeaa varsin suuresti nykyajan katolisen irlantilaisen maailmankuvas-ta, vaikka molemmat samaa uskontoa tunnustavatkin. Oleellisia seikkoja mietittäväksi ovat myös se, miten uskonnollinen hah-mo on, miten hyvin hän uskontoaan tuntee ja mitä se hänelle merkitsee.

uskonnollisuus

Uskonnollisuus käsitteenä on erittäin laaja, ja sen alle mahtuu hyvin erilaisia toimintamuotoja ja ilmiöitä. Hahmon tai pelimaa-ilman uskonnollisuutta mietittäessä olisi hienoa kyetä ottamaan huomioon kaikki mahdollinen – todellisuus kuitenkin on niin monimutkaista, ettei sen täydellinen mallintaminen helpolla

onnistu. Uskonnollisuuden tavallisimpia funktioita mainittiin jo aiemmin, maailmanselitys ja turvallisuudentunne tulevat usein nykyihmisellekin ensimmäiseksi mieleen. Uskonnollisuus toimii usein myös taiteen innoittajana. Monien näkemysten mukaan kaikki varhainen taide (esimerkiksi luusta ja savesta valmistetut idolit sekä kalliomaalaukset) oli uskonnollista. Myös useimpien hyvin tuntemiemme symbolien tausta on uskonnollinen.

Mikäli hahmon uskontoa ja uskonnollisuutta ei ole määri-telty tarkasti, täytyy pelaajan miettiä aihetta itse. Uskonnollinen ihminen käsitetään yleensä sellaiseksi, joka elää vakaumuksen-sa mukaan: tällöin elämäntavalla on uskonnollisuuden nimeke. Toisin kuin joissakin länsimaissa nykyään, uskonto on varsinkin aiemmin usein koettu täysin erottamattomaksi osaksi yksilön ja yhteisön elämää. Elämä esimerkiksi keskiajan Euroopassa onkin monelta osin varmasti ollut taikauskoisen pelon ja kiirastulen kauhistuksen täyttämää. Lapsi on aatteellisesti, uskonnollisesti ja poliittisesti tyhjä taulu, omaksuu sen, mitä opetetaan. Toiset eivät koskaan myöhemminkään ala kyseenalaistaa oppimaansa. Uskonnollinen sanasto ja käsitteistö saattaa olla juurtunut niin syvälle arkiajatteluun, ettei yksilö välttämättä tiedosta sitä edes käyttävänsä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että kaikkea olisi välttämättä aina aiemminkaan nielty pureksimatta, muutenhan tie-de ei koskaan olisi länsimaissa noussut auktoriteettina Juma-lan ohi. Aina on ollut niitä, jotka ovat kyseenalaistaneet opete-tut ”totuudet”, kuten myös niitä, jotka ovat vippaskonstein sie-lunsa tahrattomana pitäen menneet siitä, mistä aita on matalin.

Ihminen määrittelee uskonnollisuutensa yleensä itse, ja ulko-puolinen voi hyvinkin olla aiheesta eri mieltä. ”Minä olen hyvä kristitty”, sanoo hyvällä omatunnolla henkilö, joka lukee iltä-rukouksensa, antaa vihollisilleen anteeksi ja uskoo Jeesuksen kuolleen meidän syntiemme tähden. ”Kyllä minä uskon Juma-laan”, tunnustaa ihminen, joka ei ole viitsinyt ajatella koko asiaa enää rippileirin jälkeen. ”Minä olen agnostikko”, toteaa toinen, mutta elää kuitenkin Raamatustakin tuttujen elämän-ohjeiden mukaan. ”Minulla ei ole uskontoa” väittää ateistiksi itsensä määrittelevä, ja uskoo kivenkovaan siihen, että kaikki yliluonnollinen on huijausta ja siihen uskominen typeryyttä. ”Minä palvelen Saatanaa”, uhmaa vanhempiensa ajatusmaail-maa itseään etsivä teini ja kääntää pimeässä metsässä kristil-liset sakramentit pääläelleen parhaan taitonsa mukaan. ”Saa-tana on herramme”, saattaa todeta myös tekopyhyyteen kyl-lästynyt nihilistinen omaneduntavoittelija, mutta tarkoittaa sanomaansa vain filosofisessa mielessä viitaten maailman pa-huuteen. ”Minä olen pakana ja ylpeä siitä”, julistaa uususkon-nollisuudesta innostunut, ja huomaa olevansa keskellä ongel-mien viidakkoa: liittyäkö nettipakanarinkiin vai noituako itsek-seen, uskoako länsimaiseen vai kiinalaiseen horoskooppiin, palvellako vanhoja jumalia suomalaisilla, kelttiläisillä vai sumeri-laisilla nimillä?

Jonkun uskontokunnan jäsenyyttä tarkastellessa tulee muistaa, ettei suurin osa ihmisistä tunne omaakaan uskontoaan kovin syvällisesti. Uskonnon merkitys eri ihmisille vaihtelee suu-resti. Kirkkoon kuulumatonkin suomalainen viettää joulua ja syö pääsiäisenä uutta elämää symboloivia munia. Toisille uskon-nollisuus on rituaalien tekemistä, toisille hyvän elämän tavoit-

telua, joillekin mielenrauhan etsimistä meditaation avulla. Mo-dernissa moniarvoisessa kulttuurissa toiset sukkuloivat sujuvas-ti tilanteesta ja vakaumuksesta toiseen, toiset pitäytyvät tiiviisti vanhassa ja kolmannet kieltävät oman kulttuurisen perintön-sä ryhtyen ateisteiksi tai häpäisten toisten pyhinä pitämiä asi-oita jännittävällä saatananpalvonnalla. Aiemminkin toki on ollut toisinajattelijoita: pakanoiksi määriteltiin oman kulttuuripiirin ja uskon ulkopuoliset henkilöt, harhaoppisiksi taas ne, joiden ajat-telu poikkesi virallisesti hyväksytystä linjasta. Valtapolitiikka ja talous ovat aina vaikuttaneet suuresti siihen, mikä on ollut hy-väksyttyä, sallittua tai kiellettyä. Hahmon paikkaa ympäröivän maailman uskonnollisuuden kentässä voi joskus olla vaikea löytää, mutta palkitsevaa se on usein silti.

uskonnon ammattilaiset

Aivan oma ryhmänsä uskonnollisuuden alueella ovat uskonnon ammattilaiset, jotka ansaitsevat elantonsa uskonnonharjoituk-seen liittyvällä tavalla. Oletusarvoisesti nämä henkilöt hallitse-vat harjoittamansa uskonnon kattavammin kuin tavalliset maal-likot. Tämä asettaa rituaaliammattilaisten pelaajille suuremmat vaatimukset, mutta voi toisaalta myös tarjota hyvin mielenkiin-toisen kurkistusmahdollisuuden hyvin toisella tavalla ajattele-van hahmon pään sisään. Kun uskonnollisuus on tiedostettua, se luo hahmon elämään erilaisia jännitteitä ja ristiriitoja. Yleen-sä ihminen joutuu uskonnollisen uran valitessaan kieltäytymään erilaisista maallikoille sallituista asioista. Kamppailu maallisia ha-luja vastaan onkin monille uskonnollisille ihmisille keskeistä kil-voittelua. Oma lukunsa ovat taas ne, joilla on uskonnollisen ammattilaisen status, mutta jotka eivät elä sen mukaisesti: esi-merkiksi syntiin langenneet papit tai miekka toisessa kädessä lähetystyötä tekevät munkit ovat hahmoina varsin kutkuttavia.

Uskonnon ammattilaisia ovat ilman muuta erilaiset papit ja papittaret, samaanit, tietäjät, munkit ja nunnat. Muitakin mah-dollisuuksia kuitenkin on, sillä ihminen voi ansaita elantonsa myös esimerkiksi profeettana, ennustajana, kielilläpuhujana, henkienmanaajana, ihmeparantajana tai kirkon apuviroissa, kuten kanttorina tai kappalaisena. Keskiajan Eurooppaan kuu-luivat edellämainittujen lisäksi kaikista synneistään etukäteen armahdetut ristiritarit, Kristuksen haavat omassa ruumissaan kärsineet mystikot ja sääntökuntien tunnuksia kantaneet mutta köyhyyslupausta tekemättömät maallikkohengelliset. Hengel-lisen ihmisen status voi tarkoittaa muiden ihmisten osoittamaa kunnioitusta tai halveksuntaa, oppineisuutta tai pyrkimystä eroon maailmasta erämaassa elämällä. Joissakin kulttuureissa hulluus on ollut pyhyyden merkki, toisissa sitä on parannettu ajamalla ulos demoneja. Joskus hengellinen ura on ollut yksilön oma valinta, paikoin taas esimerkiksi kaksosia on pidetty pyhinä ja siten uskonnollinen ura on ollut näille pienestä saakka itses-täänselvyys. Kaiken kaikkiaan uskonnon ammattilainen hah-mona antaa niin perehtymään valmiille hahmonkirjoittajalle kuin pelaajallekin suunnattomasti sellaisia syventämismahdol-lisuuksia, jotka maallikkohahmoilta puuttuvat.

uskonnot larpeissa

Kuten alussakin tuli todettua, uskonnot larpeissa eivät yleensä ole kovin loppuun asti mietittyjä. Jos larp-maailman uskonto on jokin suurista maailmanuskonnoista, ei sen käsittelyyn pelima-teriaalissa yleensä uhrata kovinkaan paljoa aikaa. Jos uskonto taas luodaan mahdollisesti koko maailman tavoin itse, siitä tarjotaan useimmiten hyvin suppea kuva eikä sen taustoja vält-tämättä juurikaan mietitä. Hyvin tavallinen virhe on luoda pitkä jumalluettelo ja ristiriidaton maailmansyntykertomus, jot-ka ovat sitten tunnettuja kaikissa pelimaailman kolkissa vailla minkäänlaista paikallista variaatiota. Tämä on tietysti aina mah-dollista, mutta tuskin kovinkaan realistista. Samalla tavalla ke-skiaikapelistä toiseen toistuva on esimerkiksi kristillisen kirkon ja ihannoidun pakanuuden mustavalkoinen vastakkainasettelu. Monissa tulevaisuuteen sijoittuvissa, esimerkiksi cyberpunkpe-leissä taas jätetään uskonto lähes kokonaan pois pelimaailmas-ta: mikäli halutaan esittää visio, jonka mukaan uskonto tule-vaaisuudessa menettää merkityksensä ja katoaa, on tämä perus-teltua. Muussa tapauksessa kyse on kuitenkin laiskuudesta tai kulttuurin rakenteiden ymmärtämättömyydestä.

Uskontoa luodessa tai uskonnollista hahmoa kirjoittaessa ei tietenkään ole välttämätöntä kuvailla yksityiskohtaisesti jokaista pikkuseikkaa. Vähintään suuret linjat pitäisi kuitenkin hahmo-tella, ja pyrkiä välttämään selkeitä ristiriitaisuuksia. Uskonnessa voi hyvin olla selittämättömiä piirteitä ja epäloogisuuksia, mutta jonkinlainen logiikka kannattaa taustalla silti säilyttää. Eräs seik-ka mietittäväksi on myös uskonnon poliittinen korrektius. Mikä-li haluaa luoda jotakin suuresti tavallisista moraalikäsityksistä poikkeavaa, kannattaa miettiä myös sen vaikutuksia niin hah-mon toimintaan kuin pelaajan sielunelämäänkin.

Tämä artikkeli on esitellyt todellisen maailman uskonto-ihin ja uskontotieteen näkemyksiin perustuen seikkoja, joita voi käyttää vaikkapa fantasiamaailman uskonnon luomisen pohja-na. Mikään ei kuitenkaan estä irrottautumasta näistä ”lainalai-suuksista” ja luomasta jotakin aivan omaa ja erilaista. Uskonto-tieteen piiristä löytyy loputtomasti eksoottisia esimerkkejä kum-mallisista uskonnollisista tavoista, joita voi yhdistellä omiin luo-muksiinsa. Vain mielikuvitus asettaa tälle luomistyölle rajat.

<i>Lähteet</i>
<i>Arthur Cotterell: Maailman myytit ja tarut. WSOY. Englanninkielinen laitos 1989, suomalainen painos 1996.</i>
<i>Katja Hyry, Juha Pentikäinen (toim.): Uskonnot maailmassa. WSOY. Porvoo 1999.</i>
<i>Paula Purhonen: Kristinuskon saapumisesta Suomeen. Suomen muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 106. Helsinki 1998.</i>
<i>Peter Rowley-Conwy: Oliko neanderthalinihmisillä uskonto? Artikkelit teoksessa Ihmisen suku 1 – ensimmäiset ihmiset. WSOY. Hong Kong 1993.</i>
<i>TOP – koululaisen tietokeskus, osat 5-8. WSOY. Porvoo 1989.</i>

>>

TEE-SE-ITSE -LARPUSKONTO

Pieni muistilista oman uskonnon luomisesta miettivälle:

- Millainen on ympäröivä kulttuuri, mitä elinkeinoja hahmot harjoittavat?
- Miten vanha kulttuuri on? Onko se yhtenäinen vai sisältääkö erilaisia kerrostumia? Miten suuren ryhmän kulttuurista on kyse, miten se on sitoutunut etnisesti tai poliittisesti?
- Onko uskonto perustettu vai onko sen alkuperä hämärän peitossa?
- Onko kyseessä valtakulttuurin uskonto tai kenties salainen kultti? Onko uskonto jonkin toisen näkemyksen mukaan harhaoppi?
- Onko kyseessä kirjoitettu vai suullinen kulttuuri? Onko uskonolla joitakin pyhiä kirjoituksia vai opetetaanko se vanhemmalta lapselle?
- Kertooko uskonto jotakin maailman luomisesta? Mitä?
- Sisältyykö uskontoon oppia jumalasta, jumalista tai muista yliluonnollisista olennoista? Palvellaanko näitä jotenkin?
- Millaista moraalia uskonto opettaa? Saako vihollisen tappaa jumalan nimeen vai tulisiko kääntää toinenkin poski?
- Mitä tabuja, sääntöjä tai kieltoja uskontoon kuuluu? Saako oikeaoppinen syödä sianlihaa, keskustella pakanoiden kanssa tai nauttia seksistä?
- Mitä rituaaleja uskonnon piiriin kuuluu? Kuuluuko uskontoon vuodenkiertoon tai ihmiselämän kulkuun liittyviä juhlia?
- Harjoitetaanko uskontoa jossakin tietyssä paikassa, kuten vaikkapa kirkossa tai synagogassa?
- Mihin käytännön elämän asioihin uskonto vaikuttaa? Maksetaanko kirkolle veroa tai saavatko papit omistaa mitään? Siunaako kirkko avioliiton tai vastasyntyneen lapsen? Onko opetus uskonnollisten auktoriteettien hallussa?
- Onko uskonto kunkin yksilön oma vai yhteisöllinen asia? Täytyykö esimerkiksi kirkkoon kuulua, saako siellä käymätön rangaistuksen? Vainotaanko harhaoppisia vai vallitseeko uskonnonvapaus?
- Millaisia ovat ympäröivät kulttuurit, ja onko uskontoon omaksuttu joitakin vaikutteita näistä?
- Liittyykö uskontoon jonkinlaista tarinaperinnettä, esimerkiksi pyhimyskertomuksia? Millaista?
- Millaisia lieveilmiöitä uskonnon piiriin liittyy? Onko esimerkiksi fundamentalistisia poliittisia liikkeitä, mystiikkaa tai herännäisyyttä?

SANASTOA

- **Agnostisismi.** Filosofinen oppi, jonka mukaan ei ole mahdollista tietää mitään havaitun maailman ulkopuolisista asioista, esimerkiksi jumalasta, eikä näitä siten tarvitse palvella.
- **Animismi,** sielu-usko. Varhaiskantainen usko olioiden ja jopa elottomien kappaleiden sieluihin.
- **Ateismi.** Käsitys, joka kieltää jumalan ja jumalallisen maailmanjärjestyksen olemassaolon.
- **Fatalismi.** Usko kohtaloon, johon ihminen ei omilla teoillaan pysty vaikuttamaan. Uskonnollinen fatalismi katsoo ihmisen kohtalon olevan jumalan tai jumalten määräämä.
- **Fetisismi.** Luonnonkansoilla fetissien eli sellaisten esineiden palvonta, joilla on maagista voimaa, manaa. Myös usko maskotteihin ja amuletteihin.
- **Fundamentalismi.** Vanhoillinen, pyhien tekstien sanatarkkaa totuutta korostava uskonnollinen suuntaus.
- **Inkarnaatio.** Ruumiillistuminen, ruumiillistuma.
- **Mana, väki.** Jumalan, ihmisen, eläimen tai esineen yliluonnollinen voima. Mana on malesialainen, väki suomalainen termi.
- **Monoteismi.** Yksijumalainen uskonto, joka kieltää muiden jumalien olemassaolon. Vastakohta polyteismi.
- **New Age.** Yleisnimitys hajanaiselle uususkonnolliselle liikkeelle, joka levisi länsimaissa erityisesti 1960-80 -luvulla. New Age -atteellisuus on ottanut vaikutteita muun muassa spiritismistä, okkultismista ja itämaisista uskonnoista. Sen piiriin lasketaan monia yleensä löyhästi organisoituneita liikkeitä, joiden ei tarvitse olla keskenään mitenkään yhtenäisiä, esimerkkeinä vaikkapa joogakurssit, samanismikoulutus ja tantraseksi.
- **Okkultismi.** Salaisina tietoina pidetyt erilaiset käsitykset, jotka koskevat henkimaailmaa ja maailmankaikkeuden tuntemattomia voimia sekä näiden hallitsemiseen tarvittavia keinoja ja menoja.
- **Pakana.** Kristilliseen kirkkoon, tavallisesti myöskään juutalaisuuteen tai islaminuskoon kuulumattomista käytetty nimitys.
- **Panteismi.** Filosofinen ja maailmankatsomuksellinen oppi, jonka mukaan jumala ja olevainen maailma (luonto) ovat sama. Panteistinen jumala on persoonaton ja ääretön.
- **Pantheon.** Jumalperhe, alkuaan monelle jumalalle omistettu temppele.
- **Parapsykologia.** Tieteen keinoin selittämättömien ilmiöiden tutkimus.
- **Polyteismi.** Monijumalainen uskonto, usein kehittynyt paikallisista pikkujumaluuksista.
- **Reinkarnaatio.** Jälleensyntyminen, sielunvaellus.
- **Teokratia.** Käsitys hallitsijasta jumalallisen vallan edustajana. Myös kuninkaan jumalallisuus ja erehtymättömyys.
- **Totemismi.** Luonnonkansoilla metsästyskulttuuriin liittyvä käsitys, jonka mukaan on maaginen yhteys yksilön tai ihmisryhmän ja tietyn kasvin, eläimen tai luonnonilmiön, toteemin, välillä. Yhteisön jäsenet uskovat usein polveutuvansa toteemieläimestä.

Anne Heiskanen

Luonnon hyötykasvit

Luonnonkasveilla on ennen ollut huomattavasti tärkeämpi osa ihmisen jokapäiväisessä elämässä kuin nykyään. Luonnonosasta on saatu tarpeita niin kankaiden värjäykseen kuin eri sairauksien hoitoon ja nautintoaineiden valmistukseen. Historian kuлуessa aiemmin niin arkinen taito ja tieto kasvien hyötykäytöstä on jäänyt kasviharrastajien ja luontaistuotteista innostuneiden vaalimaksi. Harva silti enää nykypäivinä muistaa, että esimerkiksi jauhetut järvikaislan ja maitohorsman juuret kelpaavat hyvin leivonnassa jauhojen jatkeeksi tai että koiranputken nuoria lehtiä voi käyttää pinaatin ja salaatin tapaan. Vielä harvempi yhä käyttää luonnonkasveja hyväkseen esimerkiksi ruuanlaitossa. Kasvavan luontaistuotekulutuksen mukana tietous luonnonkasvien eri käyttötavoista kuitenkin on jo kasvamassa ja ehkäpä tulevaisuudessa yhä useampi innostuu niitä käyttämään hyväkseen kuten esivanhempamme aikanaan.

Kaikenlaista käyttöä

Luonnonkasveistamme löytyy hyvin laaja kirjo kaikenlaiseen käyttöön sopivia kasveja. Teetä voi esimerkiksi valmistaa kuivattamalla muun muassa apiloiden, koivujen, mesiangervon, voikukan, mustikan ja lehmuksien lehtiä tai kukkia. Tuoreista kuusen- ja männynhavuista voi myös tehdä kuumassa vedessä hauduttamalla teetä. Tällaisista havuista tehty tee on mie-

don makuista, mutta hyvin c-vitamiinipitoista ja siten terveyttä edistävää, erinomaista esimerkiksi nuhan lievittämiseen. Koivunmahlan käytön herkkuna ja joskus hätäravintona tietää varmaan useampikin henkilö. Koivun lisäksi tätä makeahkoa nestettä saa myös vaahterasta, haavasta, lehmuksesta ja salavasta. Lehmuksen mahla ei ole koivun ja vaahteran mahlan veroista, mutta se on kuitenkin käyttökelpoisempaa kuin salavasta ja haavasta saatu. Näiden mahla alkaa nopeasti maistua epämiellyttävältä eikä säilykään yhtä kauan kuin koivun ja vaahteran. Koska mahlan valuttaminen ei vahingoita puuta mitenkään, sitä on voitu joka kevät kerätä talteen samoista puista. Mahlaa on käytetty sellaisenaan käsittelemättömänä juomana ja lisäksi myös taikinanesteenä: siihen on keitetty vellejä ja puuroja, ja siitä on käytettynä valmistettu jopa simaa. Mahlan lisäksi simaa on tehty myös päivänkakkaran ja voikukan kukista.

Entisajan ihmiset ovat olleet hyvin tehokkaita luonnonkasveja käyttäessään. Usein kasvista on ollut käyttöä useampaan kuin yhteen asiaan, ja kasvien eri osia on myös käytetty taloudellisesti hyväksi mitään hukkaan heittämättä. Eri puolajeista mäntyä on käytetty tehokkaasti monessa muodossa hyväksi. Tunnetun petun, hätäleipäaineksen, lisäksi männyn vuosikasvaimista eli kerkistä on tehty teetä muun muassa keuhkoputkentulehduksen hoitoon. Kylpyveteen lisätyinä kerkät auttoivat reumaan ja vaikeasti paraneviin haavoihin. Männyn

pihkaa ja öljyä taas käytettiin yskän lievitykseen. Puun havuja käytettiin eläinten rehuna, juuria punontatöihin, pihkaa saipuan tekoon ja käpyjä kankaiden värjäykseen. Puuaines sopii edelleen hyvin rakennusaineeksi ja tervan valmistukseen. Kuvatut männynneulat kangaspussissa vaatearkkuun sijoitettu- na antoivat ja antavat yhä vaatteille hyvän tuoksun.

Kuusesta on myös ollut monenlaista hyötyä. Sen ohuet alaokset ovat aina tarpeeksi kuivia sytykkeeksi märeälläkin säällä. Jo kivikaudella tunnettiin kuusenpihkasta saadut purupihkamäl- lit, joita voi vieläkin valmistaa kovettuneesta kuusenpihkasta. Kuusesta saadaan myös erinomaista parkkiaineesta, mikä aikai- semmin oli yksi parhaista nahanparkkiaineista, mitä luonnos- ta on saatavilla. Kuusen kävyistä ja neulasista saadaan myös maansävyisiä värejä kankaita värjätessä. Kuusi on myös erino- maista rakennuspuuainesta, siitä voi lisäksi tehdä soittimia hy- vän resonanssinsa vuoksi. Sen kuituja voi käyttää mattoihin ja muihin punostöihin. Tähän työhön kelpaavat myös puun juuret. Kataja on pitkään ollut tärkeä puu. Sen havuja voi käyttää teen valmistukseen ja maustamaan riistaruokia, kuten myös sen marjoja. Marjoja on käytetty lääketarkoitukseen muun muassa flunssan, yskän, reumatismin ja muiden jäsensärkyjen hoidossa. Muilta osiltaan kataja on ollut tärkeä raaka-aine muun muassa tarvekalujen ja astioiden valmistuksessa. Sen kuoresta saa myös hyvää punontaniintä ja sytykkeitä nuotioon. Katajaa käytetään myös kalan ja lihan savustukseen. Katajan käytössä on otetta- va huomioon, että koko kasvi marjoja myöten on myrkyllinen. Suuremmat annokset syötynä aiheuttavat kipuja, oksentelua ja ripulia sekä aineenvaihduntahäiriöitä ja munuaisvaurioita. Pu- umaiset katajat, jotka ennen olivat tärkeimpiä raaka-aineita eri tarvekaluille, ovat nykyään rauhoitettuja eikä niitä saa maassa- mme kaataa.

Myrkylliset hyötykasvit

Luonnonkasveja käytettäessä on aina otettava huomioon kasvin mahdollinen myrkyllisyys. Vaikka jokin osa kasvista kelpaa hyvin syötäväksi, voi toinen osa olla hyvinkin myrkyllinen. Voi myös olla niin, että kasvia voi käyttää pieninä määrinä ravinnoiksi tai vaikkapa mausteeksi, mutta suurempina annoksina se muuttuu myrkylliseksi, kuten esimerkiksi juuri katajan kanssa on. Toiset kasvit saattavat taas tarvita jonkin käsittelyn, esimerkiksi keit- tämisen tai kuivaamisen ennen käyttöä, myrkyllisyyden poista- miseksi. Kasvin myrkyllisyys ei koskaan ole estänyt niiden käyt- töä, aina on löydetty ja tiedetty tapa, jolla kasvi saatiin hyö- tykäyttöön. Myrkyllisyys ei nykypäivinäkään estä luonnonkas- vien käyttöä. Niiden hyötykäytöstä on saatavilla jo suhteellisen paljon kattavaa tietoa, jota voi käyttää hyväkseen.

Lähteet

Turkka Aaltonen, Nalle Corander Luonnonvaraiset hyöty- ja myrkykasvit, Gummerus 1997

Teen valmistukseen kelpaavat kasvit

apilat	mintut
juolavehnä	mustikka
kanerva	männyt
keto-orvokki	keto-omena
kataja	oratuomi
kuusi	peltokorte
koivut	pihlajat
leskenlehti	siankärsämö
lehmus	vatukat
maitohorsma	voikukka
mesiangervo	ym.

Maustekasvit

järviruoko	pujo
kallioimarre	siankärsämö
kataja	suolaheinät
koiranputki	suopursu
koivut	tyrni
leskenlehti	voikukka
pietaryrtti	väinönputki
pihlajat	ym.

Salaatiksi kelpaavat kasvit

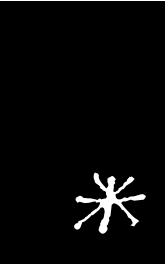
apilat(kukat)	lehmukset
juolavehnä	leskenlehti
järviruoko	maitohorsma
kaislat	pujo
keto-orvokki	ohdakkeet
koiranputki	ratamot
koivut	siankärsämö
käenkaalit	voikukka ym.

Nahan parkitsemiseen kelpaavat kasvit

koivu	pihlaja	sianpuolukka	tammi
kuusi	rantakukka	suopursu	vesitatar

Tupakaksi tai purumälliksi kelpaavat kasvit

kissankäpälä (varsi purumälliksi)
koivu (tuohi tupakaksi)
kuusi (pihka purumälliksi)
siankärsämö (lehdet tupakaksi)
sianpuolukka (lehdet tupakaksi)
väinönputki (juuri purumälliksi)

Pelikatsaus: R&R

Ruusu ja Risti järjestettiin Helsingin Meriharjussa kahteen kertaan päivinä 6.2. ja 7.2.. Itse olin pe- laajana paikalla vain ensimmäisessä pelissä eli perjantaina. Pelinjärjestäjinä toimivat Konsta Nikkanen, Juho Lindman, Roni Saari ja Jukka Pajarinen, jotka olivatkin tehneet paljon töitä pelin eteen hahmois- ta tunnelmaan. Peli itsessään oli ”Historiallinen, renessanssiajan World of Darkness -maailmaan sijoit- tuva liveroolipeli” pelin nettisivuja lainaten (http://alttal.greywolves.org/).

Alkuasetelma oli omalla tavallaan yksinkertainen eli joukko toisille niin tuttuja kuin tuntematto- miakin ihmisiä päätyvät vieraiksi taloon, josta ei vain pääse pois. Talon isäntä vaimoineen ja palveli- joineen eivät tietenkään ole siitä normaaleimmasta päästä, kuten ei myöskään talon irtaimisto tai tun- nelma. Peli alkoi ja loppui musiikilla, mikä oli huomattava tunnelmanlisääjä ainakin minulle itselleni. Myös valitun pelipaikan täydellisyys helpotti varmasti muidenkin pelinaloitusta huomattavasti.

Järjestelyt pelissä olivat kohtuullisen hyvin toimivat ja kantoivatkin peliä suurelta osin joissain tilanteissa. Ainoat isommat ’viat’ mitä löysin olivat pääasiassa toisten pelaajien in- tai off-game –käyt- täytyminen eikä niitäkään paljoa ollut. Sekin viittaa jo pelin toimivuuteen ja tunnelmaan, sillä kukaan ei pahemmin off-gamettanut pelin aikana.

Vaikkakaan hahmoni ei juonellisesti ollut niin tärkeässä asemassa, niin tekemistä ja sanottavaa kuitenkin löytyi. Hahmon vahvat mielipiteet olivat ainakin oman sisäistämiseni peruspilarit. Seurasin muiden peliä ja nuuskin paikkoja, siinä pähkinänkuoressa se mitä pelissä tein, mutta harvoin olen sil- tikään ollut noin vahvasti in-game yhdessäkään pelissä tai ainakaan koko aikaa. En sitten tiedä kuinka paljon olisi vaikuttanut, jos hahmoni tädillä olisi ollut pelaaja.

Proppaus 90
Suhteellisesti vähäistä, mutta toimivaa. Talo itsessään oli ehkä se paras proppi.

Tunnelma 98
Mitä parhain, joitakin muista pelaajista johtuvia hetkiä lukuun ottamatta.

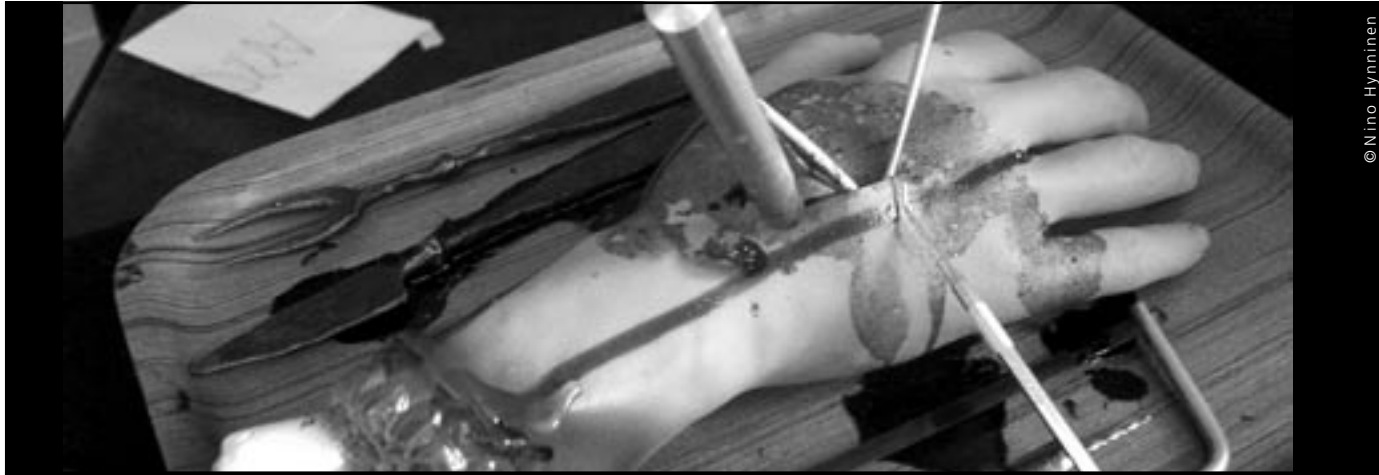
Kiinnostavuus 98
Säilyi suurena etenkin tarinan ja pelin kehyksen vuoksi.

Pelattavuus 85
Riippui paljolti omasta itsestä ja asenteesta peliin.

Toteutus 95
Mainio. Asiat oli ajateltu huolella ja tehty toimiviksi.

Yleisarvosana pelistä 95
Kuluneen pelivuoden selvää parhaimmistoa!

Aino Tuominen

© Nino Hynninen

Tähtiä 1-5

Aino Tuominen

Nino Hynninen

Roni Saari

Jukka Pajarinen

Julius Väliaho

Tyyli Ennen Tarkoitusta	**1/2	****	***	**	—	2,9
Faerun 3	**	**	—	—	***	2,3
Avalon 3b	—	***	***	***1/2	—	3,2
Musta Lippu	—	****1/2	****	****	****	4,1
Autiot Maat	—	*****	**	gm	—	3,3
Kesäyön Kronikat 2	***	**1/2	****	***	***1/2	3,2
AA-kerhon pikkujoulut	gm	***	—	—	***1/2	3,3
T'ien Ming (avauspeli)	—	gm	gm	***	***1/2	3,3
Ruusu ja Risti	****1/2	****1/2	gm	gm	*****	4,7
Kevätmetsän valtakunta	****	***1/2	***	***	****	3,5
Avalon 4	—	***	***	***1/2	—	3,2
Merirosvo-larp 4	—	***	***	—	—	3,0
Korpimetsän perkeleet	**	*1/2	—	—	—	1,8

Novelli

Meri

Taaskaan ei merellä näy mitään. Vain muutama lintu kaartelee lahden yllä. Tuuli tuntuu käyvän yhä kylmemmäksi. Onkohan vielä pitkä aika jäihin? Kaipaakohan hän edes minua? Minä en enää tiedä mitä tunnen häntä kohtaan. En edes enää muista hänen kasvojaan. Olen muistellut ne jo muistoistani pois ennen kuin Vilja syntyi. Katson vielä kerran, ei mitään merellä. Ja mitä se Mielikkikin oli sanonut miesten puhuneen. Huokaisen ja käännyin pois. Pitää mennä takaisin ennen kuin anoppi kyllästyy Viljan ja Ilmarisen kaitsemiseen. Kunpa Ilmari ei olisi herännyt. Vilja parka, onkohan hänellä enää isää. Miten meidän sitten käy?

Mökissä on oudon hiljaista. Anoppi istuu hiljaa. Katsoo vain minuun ja jatkaa neulakintaan tekoa. Vilja hymyilee minulle ja asettelee käpylehmiä uuteen riviin. Ilmarinen nukkuu, hyvä. Niin pieni ja kaunis poika. Mitä hän sanoo Ilmarisesta? Minä en anna hänen ottaa poikaa pois! Ilmarinen orpo ja pieni. Miksi minä en saisi häntä pitää? Tuossahan se menee, pieni poika ja myöhemmin hänestä on vain oiva apu. Eihän hän edes tiedä, ettei lapsi ollutkaan poika. Minä kurja onneton menin synnyttämään tytön! Ehkä Ilmarinen hellyttäisi hänet. Ovat niin hauska pari Viljan kanssa.

Suvikaan ei puhu mitään. Mitä lie juoruja hänkin kuullut. Sanoisi nyt edes jotain. Lähettivät meille lampaan. En tiedä, kuka ehti jo meitä säälitellä, kun yksi lammas oli aamulla kuolleena karsinassa. Mikä lie sille tuli. Taljaan tein vahingossa reikiä. Anoppi keri villat talteen. Suuttui minulle, kun en antanut lihoja ottaa. Ne kun haisivat. "Suolaa päälle!" anoppi huusi. Valittelin, ettei ole sitä suolaa, vaikka olinkin pienen pussin anopilta aittaan piilottanut.

Taaskaan ei mitään merellä, tai no, ovat vissiin mäkitupa-aiset, kun verkkojaan kokevat. Heiluttavat kättä. Heilutan takaisin vaikka tiedän mitä he ajattelevat: "Siellä se leski merelle haikailee. Antaisi jo periksi." Ei minä en anna periksi. Isä sanoi, että mies ei ole kuollut ennen kuin ruumis on nähty. Minun Danielini ei ole kuollut ennen kuin minulle tuodaan hänen ruumiinsa tai edes hänen miekkansa tai edes pala kutomani paidan liepeestä.

Yö on hevosella pihamaalla. Mitäs nyt. Voi Yö, miten sinä oletkin niin ystävällinen! Hänellä on polttopuukuorma. "Kiitos." En osaa muuta sanoa. Siinä kaikki. Yö hymyilee ja lap-

paa syliini kasan puita. ”Talvi tulee pian”, hän sanoo kuin pahainenkin ennustaja. Suljen silmäni pitääkseni kyyneleen. Hänen on tultava kotiin ennen tätä talvea. Lasken puut kä-sistäni ja olen kääntymässä kun, Yö jo seisookin edessäni. ”Kaikki puhuvat että se laiva on kadonnut meriltä.” Katson vain Yön silmiin. Miten sinä voit puhua noin? ”Minä lupa-sin Danielille huolehtia sinusta ja lapsesta tapahtui mitä ta-hansa. Vaimoksenikin sinut ottaisin.” Minusta tuntui, että silmissäni musteni. Löin nyrkkiini Yön isoon rintaan ja hu-usin. Ajoin hänet pois läheltäni ja juoksin tupaan. Lyyhistyin tulisijan eteen ja tunsin anopin polttavat silmät selässäni. ”Tytön hupakko”, anoppi sihisi.

Suvi otti lapset mukaansa vedenhakumatkalle, ja anop-pi tutki tapansa mukaan aittaa. Sain olla yksin. Olin hetken aivan liikkumatta hengittääkseni hiljaisuutta. Huomasin is-tuvani entisen kapioarkkuni vieressä. Avasin kannen varov-asti. Olin säilönyt sinne kaikki tänä aikana Danielille kutom-ani kankaat. Tiesin jo mitä niistä tekisin. Pellavaa paitoihin. Villaa viittoihin. Arkussa oli myös se huivi, jonka Daniel an-toi minulle kun meidät esiteltiin toisillemme ensi kertaa. Painoin sen rintaani vasten ja käperryin ihan pieneksi. Ovi narahti. Tiesin sen olevan anoppi ja odotin jo haukkujen ryöppyä. Joku raskas putosi maahan. Nostin pääni.

Pitkä mies seiso i oven suussa. Parta oli ruokkoama-ton ja vaatteet likaiset. En tehnyt mitään. Istuin yhä si-inä ihan hiljaa. Mies tuli varovasti lähemmäksi ja kyykistyi eteeni. Hän laski kädet polvilleni. Katsoin mykkänä eteeni uskomatta mitä näin hakien kauan harjoittelemiani sano-ja. ”Minä en antanut periksi”, sain viimein sanottua. Hän nostin kätensä hiuksiini ja katsoi syvälle silmiini. En voinut sille mitään, minä itkin isoja kyyneliä. ”Kaikki ei mennyt ni-in kuin piti -” hän aloitti, mutta minä puhkesin itkemään ääneen. Hän suuteli minua hellästi ja nosti syliinsä. Kuulin jostain kaukaa puukiulun putoavan lattialle. ”Taivahan Ju-mala sentään!” Anoppi putosi polvilleen.

En uskonut sitä vieläkään ja siksi itkin jälleen. Daniel kier-si kätensä lujemmin ympärilleni ja peitteli minut paremmin taljalla. Nyt kaikki oli taas oikein. Niin kuin pitikin olla. Minä mieheni vuoteessa ja kainalossa. Juuri näin minä elämä-ni näinkin. Daniel oli hiljaa ja kiersi hiuksiani sormensa ym-pärille. ”Kun jäät on sulat lähemme takaisin.” Sydämeistä-ni viilsi, mutta tämän olin jo arvannutkin. Painoin silmäni ki-inni. ”Minä toin sinulle sellaisen purppuranvärisen hame-kankaan jollaista ei ole vielä täällä pohjoisessa nähtykään!” Minä naurahdin ja Daniel painoi minut selälleni ja suuteli. ”Juuri noin, minä haluan kuulla sinun naurusi.”

Pirita Haapala

Uutiset

Marpgaala pidettiin, jo vakiintuneeseen tapaan, Nino Hynnisen kotona 23.1. Iso Roobertinkadulla. Syyskauden parhaan marpin palkinnon vei Teresa Lepän Muinaissuomipeli. Kevään gaalaa ei ole vielä ehditty pitää, mutta marp-vastaava Julius Väli-aho on luvannut järjestää gaalan. Marpit ovat nyt kesätauolla, mutta jatkuvat entiseen malliin Maunulassa taas syksyllä.

Helmikuussa Pukkisaarella pidetyssä Hiiden hirven hiihdossa susijoukkueen huono onni jatkui. Susien tuli kuudenneksi.

Huhtikuun alussa pidetty Harmaasudet ry:n kymmenvuotisgaala kokosi vanhat ja uudet jäsenet yhteen. Tilaisuutta vie-tettiin viidenkymmenen vanhan ja nykyisen suden voimin Ostrobotnian juhlatiloissa. Tunnelma oli kuulemma hyvä.

Koulujen loppumisviikonloppuna sudet osallistuivat jälleen Puotilan Varjagifestivaaleille.

Kevään aikana taisteluharjoitukset keräsivät uuttakin väkeä. Varustusta kartutettiin niin jousi- ja kilpitalkoissa kuin kirves-, miekka- & töröktilauksin. Mättötreenit ovat nyt kesätauolla ja jatkuvat syksyllä uudessa paikassa Oulunkylässä. Lisätietoja tais-teluvastaava Johannes Lepältä (044-0414148).

Hiukan vapaamuotoisempaa toimintaa on järjestetty Uudelleenkoulutusleirien nimellä. Ensimmäinen leiri pidettiin tammikuussa Konsta Nikkasan mökillä, jossa ammuttiin mustaruutiaseilla, mätettiin, uitiin avannossa, pelattiin seurapelejä ja tutustuttiin tanssimaton ihmeelliseen maailmaan. Rento meininki jatkui kesäkuun puolessa välissä Nino Hynnisen mökillä Porvoossa.

Kevään liveroolipeliannista ykköseksi nousi Konsta Nikkasan & kumppaneiden helmikuussa pidetty Ruusu ja Risti -larp, jota on kiiteltä etenkin tunnelmastaan. Muita runsaan susiedustuksen keränneitä pelejä ovat olleet Kevätmetsän valta-kunta (Jonna Kangas ja Matleena Paukkunen) ja Avalon 4 (Jonna Kangas, Teemu Rantanen).

3.-4.7.2004 Euran Härkäniityllä historianelävöittäjät kohtasivat jälleen Muinaisaikaan! – tapahtumassa. Tapahtuma oli tänäkin vuonna hyvä, vaikka sadekuurot häiritsivätkin ajoittain esiintyjiä.

9.-11.7.2004 Pelattiin Maija Koivulan ja Jarno Yliluoman Lukukausi B Luukin mannermaisessa leirikeskuksessa. Pelissä koettiin karmivia hetkiä yliluonnollisten voimien parissa, eikä aitoa koulutunnelmaa kotiläksyjen parissa voinut välttää. Lisätietoja: <http://malice.greywolves.org/lukukausi/>

19.-23.7.2004 Elävä Keskiaika ry järjesti jälleen historialeirin, jossa eri historian elävöittämisseurojen jäsenillä oli mahdol-lisuus tutustua toisiinsa. Mukaan oli kutsuttu Harmaasusien lisäksi Suomen Keskiaikaseura, Viikinkiajan Laiva ry, Sommelo ry, WarusSeppäin Kilta ry ja Alasin ry. Paikkana toimi EK:n omistama maa-alue, Lujakallio Hämeen Hattulassa. Lisätietoja: <http://www.keskiaika.org/yhteisleiri/>

23.–25.7.2004 Suomen suurin roolipelialan tapaaminen Ropecon järjestettiin jo yhdettätoista kertaa. Tänä vuonna sudet myös pystyttivät ständinsä Kaubamajaan. Tulokseksi saatiin yksi uusi jäsen, vatsan täydeltä kuivalihaa ja paljon kiinnostuneita nuoria. Tapahtuma oli tänäkin vuonna odotusten mukainen. Lisätietoja: <http://www.ropecon.fi/>

30.-31.7.2004 Harmaasudet matkasivat Saltvikin viikinkimarkkinoille Ahvenanmaalle heinäkuun viimeisenä viikonlop-puna. Markkinapäiville saapui viikinkejä mm. Ruotsista, Suomesta, Englannista ja Puolasta. Viikinkivieraiden joukossa oli na-hanpar toissa nukkuville ja itse markkinoiden tunnelmakin oli lämmin ja leppoisa. Lisätietoja: <http://www.aland-vikingar.com/>

Hatka

21.-22.8.2004 Muistoja II - Paluu Muistoihin Mäntsälässä

Paluu Muistoihin on Muistoja -saagan toinen osa. Edeltäjänsä tavoin peli painottuu tunnelmaan ja eläytymiseen, mutta mukana on myös suuri aseellisten konfliktien todennäköisyys. Varsinaista ikärajaa ei ole, vaan nuorempien pelaajien mukaanpääsy käsitellään tapauskohtaisesti. Konfliktit mallinnetaan lateksi- ja bofferiasein. Pelimaksu riippuu hahmon rodusta: ihmisille 7, surungeille 10 ja Aurille 13 euroa. (Pidätämme oikeuden hintojen laskemiseen) Rahalla saa kirjoitetun hahmon, ingame majoituksen, ja ruokaa jota on Aurille runsaasti, surungeille sopivasti, ja ihmisille liian vähän. Peli pelataan 21. - 22.8 Mäntsälässä, ja on tarkoitettu n. 150 pelaajalle.

Lisätietoja: <http://www.muistoja.welfnet.com>

29.8.2004 Sommelon muinaismarkkinat

Markkinat järjestetään tuttuun tapaan Pukkisaareissa elokuun viimeisenä viikonloppuna.

Lisätietoja: <http://www.sommelo.hai.fi/markkinat2004.htm>

28.8.2004: 1907 – Muotokuvia Helsingin Meriharjussa

Helsingissä pelattava 1900-luvun ensimmäiselle vuosikymmenelle sijoittuva 1907 - Muotokuvia kuvaa sivistyneen älymystön elämää Suomessa, Venäjän keisarikunnan suurruhtinaskunnassa. Peli on historiallisiin tapahtumiin, todellisten henkilöiden elämään ja tekoihin sekä poliittiseen, kulttuuriin ja sosiaaliseen murrokseen perustuvaa tunnelmointia vapaaherra Thorestjernan kesähuvilalla järjestettävissä juhlissa.

Lisätietoja: <http://www.helsinki.fi/~jkangas/1907>

Oikaisuja

Edellisen numeron peliarvostelupalstan taulukon viimeisessä sarakkeessa oli vahingossa päässyt pisteiden yhteenlaskettu määrä. Sarakkeeseen luonnollisesti kuului keskiarvot. Toimitus pahoittelee virhettä.

Naisen asemaa käsittelevän palstan nimeksi oli viime numerossa merkattu N&A (nainen ja asema). Palstan nimen kuului kuitenkin alun perin olla Naisen paikka, ja sillä nimellä se tullaan tulevaisuudessa julkaisemaan.